

brå

Forskning

Antiziganistiska hatbrott

Rapport 2026:17

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till främst regeringen, rättsväsendets myndigheter och brottsförebyggande aktörer, men även allmänheten.

Publikationen finns som pdf på www.bra.se. På begäran kan Brå ta fram ett alternativt format. Frågor om alternativa format skickas till tillgangligt@bra.se

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

Författare: Mariana Dufort, Sarah Lehtinen och Anna Repo
Fotograf, omslagsfoto: Kennerth Kullman/ Mostphotos

urn:nbn:se:bra-1344
ISSN 1100-6676

© Brottsförebyggande rådet 2026

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post registrator@bra.se, www.bra.se

Antiziganistiska hatbrott

Rapport 2026:17

Förord

Brottsförebyggande rådet (Brå) har inom ramen för ett regeringsuppdrag om antiziganistiska hatbrott fått i uppgift att ta fram ett kunskapsunderlag i syfte att stärka det förebyggande arbetet inom området. Studien vänder sig främst till regeringen, men även till rättsväsendets aktörer och andra som arbetar förebyggande mot hatbrott, samt mot olika former av rasism och då särskilt antiziganism.

Rapporten har författats av utredarna Mariana Dufort, Sarah Lehtinen och Anna Repo, samtliga verksamma vid Brå. Utredare Lou Huuva, också verksam vid Brå, har deltagit i projektarbetet.

Brå har i genomförandet av uppdraget haft en referensgrupp bestående av sakkunniga inom hatbrott och antiziganism samt representanter från Forum för levande historia, Länsstyrelsen Stockholm och Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor. Brå vill rikta ett stort tack till alla som tagit sig tid att svara på våra frågor och som bidragit med såväl viktiga uppgifter som kunskap och erfarenheter på området. Tack även till Katie Asplund Cohen vid Totalförsvarets forskningsinstitut som bidragit med underlag. Ett särskilt tack riktas till studiens intervjupersoner, vars berättelser möjliggjort den här rapporten.

Professor emeritus Sven-Åke Lindgren, Göteborgs universitet, och professor Jan Selling, Södertörns högskola, har vetenskapligt granskat ett utkast till rapporten och lämnat värdefulla synpunkter. Det är dock Brå som i alla avseenden ansvarar för innehållet i rapporten

Stockholm i maj 2026

Jonas Trolle
Generaldirektör

David Shannon
Enhetschef

Innehållsförteckning

Sammanfattning	7
Verbala kränkningar och diskriminering vanligast i Brås material	7
Antiziganistiska hatbrott förekommer i flera miljöer	8
Samband mellan synlighet och utsatthet.....	8
Barn utsätts oftare för misshandel.....	8
Flera hinder för polisanmälan	9
Konsekvenser av hatbrott och strategier för att lindra utsatthet.....	10
Brås bedömning.....	11
Inledning.....	13
Syfte och frågeställningar	13
Disposition	14
Centrala begrepp	14
Antiziganismens utveckling i Europa	17
Antiziganismen i Sverige, en kort översiktlig historia	19
Studier om utsatthet för antiziganistiska hatbrott	23
Metod och material.....	26
Övrig informationsinhämtning	29
Avgränsningar och begränsningar	29
Karaktären på antiziganistiska hatbrott	31
Händelsernas karaktär varierar	31
Utsatthet för olika former av diskriminering	37
Variationer i utsatthet	41
När den som utsatts är under 18 år	43
Några huvudpunkter om karaktären på antiziganistiska hatbrott.....	45
Anmälan och erfarenheter av rättsväsendet.....	47
Om erfarenheter av rättsväsendet	47
Om anmälan	48
Några huvudpunkter om anmälan och erfarenheter av rättsväsendet.....	52
Konsekvenser och strategier	53
Känslomässiga konsekvenser och ohälsa	53

Konsekvenser för romska barn	53
Risken för utsatthet tar resurser från annat	54
Risk att romer exkluderas från delar av samhället	54
Copingstrategier och motstånd	55
Några huvudpunkter om konsekvenser och strategier	58
En brottsförebyggande diskussion	59
Varierade händelser som kan få allvarliga konsekvenser	59
Förebyggande åtgärder utifrån resultaten	60
Brås bedömning	69
Referenser	71
Övriga [elektroniska/icke-tryckta] källor	75

Sammanfattning

Brå har fått i uppdrag av regeringen att genomföra en fördjupad studie om antiziganistiska hatbrott för att öka kunskapen om och stärka det förebyggande arbetet mot antiziganism. Syftet med studien har varit att ta fram ett kunskapsunderlag som kan användas som stöd i det brottsförebyggande arbetet mot antiziganistiska hatbrott. För att uppfylla uppdragets syfte har Brå analyserat polisanmälningar med tillhörande förundersökningar som enligt Brås hatbrottsstatistik avser antiziganistiska hatbrott åren 2016–2022 samt aggregerade data för 2024. Brå har även intervjuat romer och andra som är aktiva i frågor om romers rättigheter om deras erfarenheter av antiziganism och hatbrott, totalt 39 individer. Därtill har utdrag av antiziganistiska kommentarer på nätforumen Flashback och Reddit analyserats för att undersöka hot och hat i digitala forum.

Studiens resultat beskriver olika typer av händelser som kan utgöra antiziganistiska hatbrott och i vilka sammanhang dessa förekommer. Däremot går det inte att utifrån den här rapporten dra slutsatser om den antiziganistiska hatbrottslighetens omfattning.

Verbala kränkningar och diskriminering vanligast i Brås material

Verbala kränkningar i form av olaga hot, förtal, förolämpning eller ofredande förekommer i ungefär hälften av de studerade polisanmälningarna om antiziganistiska hatbrott. Förutom antiziganistiska uttryck, såsom exempelvis ”tattare”, ”zigenare” eller ”gypsy”, förekommer även andra rasistiska-, misogyn- och avhumaniserande uttryck. Liknande uttryck är återkommande även vid skadegörelse som till exempel vid klotter eller klistermärken i offentlig miljö. När antiziganistiska budskap uttrycks i offentligheten kan det ibland samtidigt förekomma högerextrema budskap såsom nazistiska symboler

Såväl polisanmälningarna om antiziganistiska hatbrott som Brås intervjuer med hatbrottsutsatta innehåller beskrivningar av misshandel, även om de är förhållandevis få. Därtill förekommer andra aggressiva beteenden som framför allt riktats mot socialt utsatta EU/EES-medborgare som ofta uppfattas vara romer. Det handlar till exempel om att personer kastat föremål på de utsatta eller sparkat på deras tillhörigheter.

Intervjuerna visar att utsatthet för antiziganism till stor del består av olika diskriminerande handlingar gentemot romer eller personer som uppfattas vara romer. Exempelen belyser dels diskriminering som kan utgöra brott, dels mer strukturella former av diskriminering som inte alltid skulle klassas som hatbrott i juridisk mening, även om händelserna upplevs som lika kränkande av dem som utsätts. Vanliga former av diskriminering är att nekas tillträde till serviceställen som restauranger och barer, men även att utsättas för grundlösa beskyllningar om stöld i affärer. Det kan också handla om negativ särbehandling i kontakt med olika samhällsaktörer.

Antiziganistiska hatbrott förekommer i flera miljöer

Av både intervjuer och polisanmälningar framgår att antiziganistiska hatbrott förekommer i olika typer av miljöer och sammanhang. Det kan vara i hemmiljön, på allmänna platser, på företagslokaler samt i kontakten med myndigheter och andra samhällsaktörer. Relationen mellan den som utsätter och de utsatta kan därmed också variera stort. Gärningspersonerna kan bland annat vara grannar som uttrycker hat eller hot, butikspersonal och vakter. Det förekommer också att okända personer skriker glåpord åt personer som de uppfattar vara romer på allmän plats. När det förekommit våld eller annat aggressivt beteende mot vuxna har gärningspersonen oftast varit någon som målsäganden inte känner sedan tidigare.

Samband mellan synlighet och utsatthet

Studien visar att synliga attribut som uppfattas som romska kan öka risken för att utsättas för hatbrott. Ett återkommande exempel i intervjuerna är traditionella romska kläder som oftare bärs av romska kvinnor, som också därför beskrivs som mer utsatta än romska män. Även socialt utsatta EU/EES-medborgare som tigger på offentliga platser beskrivs som utsatta för hatbrott i större utsträckning än andra.

Barn utsätts oftare för misshandel

Barns utsatthet för antiziganistiska hatbrott liknar vuxnas på så vis att brotten kan ske i flera olika miljöer och sammanhang där barn vistas. Det rör sig också om varierande händelser, alltifrån verbala antiziganistiska kränkningar till hot och våld. I intervjuerna lyfts särskilt skolan som en plats där barn kommer i kontakt med antiziganism och antiziganistiska hatbrott för första gången, och där utsattheten också ibland är upprepad i form av mobbning. Intervjupersoner beskriver också att verbala

kränkningar ibland övergår i våld i skolmiljö, och flera beskriver uppfattningen att skolan inte agerat för att stävja den här typen av kränkningar.

I polisanmälningarna är det ungefär lika vanligt att barnet som utsatts är en pojke som en flicka, men hälften av anmälningar om brott mot pojkar avser misshandelsbrott, jämfört med en knapp femtedel av anmälningarna där flickor är målsägande. Bland de anmälningar där den utsatta är flicka är det vanligare att brottsligheten sker i form av verbala kränkningar (ofredanden, olaga hot, ärekränkingsbrott).

Flera hinder för polisanmälan

Mörkertalet för antiziganistiska hatbrott kan anses vara hög. I intervjuerna beskrivs utsattheten som vanligt förekommande och varierad, men det är relativt få hatbrott med antiziganistiska motiv som registreras av polisen. Intervjumaterialet visar att det finns flera samverkande orsaker till att romer eller andra grupper som kan utsättas för antiziganistiska hatbrott avstår från att anmäla sin utsatthet till polisen. De främsta anledningarna är bristande förtroende för rättssystemet generellt och Polismyndigheten i synnerhet, rädslan för negativa konsekvenser och att anmälningsprocessen upplevs som en börda. Många intervjupersoner berättar om negativa erfarenheter av kontakter med polisen och beskriver oro över att få ett dåligt bemötande som en bidragande orsak till att inte anmäla brott.

En annan vanlig anledning till att inte anmäla är upplevelsen att en anmälan ändå inte leder till något. Endast ett fåtal av de studerade polisanmälningarna om antiziganistiska hatbrott hade resulterat i åtal. Delvis beror det på att hatbrott ofta består av svårutredda mängdbrott med generellt låg upplärning.

Förutom polisen finns flera aktörer med angränsande uppdrag med fokus på olika former av antiziganism. För den enskilde kan det vara svårt att veta vart man ska vända sig för att anmäla utsattheten och vilket stöd som kan förväntas. Vid utsatthet för diskriminering kan en del händelser till exempel utgöra olaga diskriminering, som regleras i brottsbalken, medan andra handlar om brott mot diskrimineringslagen. Den ena typen av händelse ska anmälas till polisen, den andra till Diskrimineringsombudsmannen. Brås intervjupersoner beskrev att det ställer höga krav på individer som kan ha svårt att navigera bland dessa olika instanser. Dels höjer det tröskeln för att

anmäla och resulterar i att händelser inte anmäls, dels skapas en frustration som kan leda till misstro mot samhällets förmåga att skydda romer.

Konsekvenser av hatbrott och strategier för att lindra utsatthet

Av Brås intervjuer framgår att de konsekvenser som antiziganistiska hatbrott får varierar. Det kan handla om direkta känslomässiga konsekvenser för den som utsatts, till exempel i form av rädsla eller nedstämdhet och att känna sig förminskad eller mindre värd i anslutning till händelsen. Det kan också handla om konsekvenser som uppstår senare i form av stress, trauma, psykisk ohälsa, sömnsvårigheter och utanförskap. I polisanmälningarna finns även exempel på målsägande som har fått fysiska skador av den anmälda brottsligheten.

Ett framträdande tema i intervjuerna gäller hur romers utsatthet för hatbrott och närliggande uttryck för antiziganism leder till att romer upplever sig tvingade att dölja sin romska identitet i olika sammanhang. Intervjupersonerna beskriver också att de undviker vissa platser eller väljer alternativa vägar för att undvika utsatthet. Flera berättar att man undviker kollektivtrafiken av rädsla för att bli utsatt och i stället använder andra färdmedel, särskilt om man bär romska traditionella kläder eller festkläder. En del intervjupersoner beskriver också att de alltid handlar i samma affär, där personalen känner dem, för att slippa bli misstänkliggjord och förföljd av butikspersonal.

Samtidigt som utsattheten kan innebära ett försämrat mående för den som utsätts, eller att rätten att uttrycka en romsk identitet begränsas, är det tydligt från Brås intervjuer att många också aktivt ifrågasätter de handlingar de utsätts för. I dessa fall handlar det oftast om att säga ifrån och påpeka det felaktiga i personens beteende. Samtidigt menar intervjupersoner att hur man reagerar vid utsatthet kan bero lite på hur man mår i övrigt och på "dagsformen".

Antiziganistiska hatbrott kan få särskilt negativa konsekvenser för romska barn. I Brås intervjuer beskrivs hur romska barn ofta växer upp med en nedärvd rädsla som bygger på den utsatthet de sett hos sina föräldrar, vilken även kan bekräftas av barnens egen utsatthet. Eftersom barn befinner sig i en formativ utvecklingsfas kan känslomässiga konsekvenser av utsatthet få långsiktiga effekter. Intervjupersoner beskriver också barn som väljer bort modersmålsundervisning i skolan av rädsla för

diskriminering och utsatthet, eller som till och med kan sluta gå till skolan till följd av utsattheten, vilket leder till ett flertal andra negativa följdverkningar.

Rätten att uttrycka sin identitet hotas

När den romska identiteten döljs och modersmålsundervisning i skolan väljs bort riskerar individen, och i förlängningen även gruppen, att tappa sitt språk och sin kultur. Det skapar en isolering där man varken känner sig som en del av majoritetssamhället eller kan leva sitt liv fullt ut inom den egna gruppen.

Strategin att dölja sin identitet anses av många intervjupersoner vara nödvändig för att kunna ha en chans att skaffa jobb eller bostad. Det leder bland annat till att språket talas främst bland familj och vänner och att uttryck av den romska identiteten begränsas till privata kretsar. Det får i sin tur ytterligare negativa konsekvenser för individen och gruppen i termer av en avsaknad av förebilder som skulle kunna utmana negativa fördomar mot romer som grupp.

Brås bedömning

En stärkt dialog och samarbete mellan civilsamhället och olika myndigheter är en viktig förutsättning för att bekämpa den antiziganistiska hatbrottsligheten. Samtidigt kräver det förebyggande arbetet mot antiziganistiska hatbrott även ett bredare arbete mot alla uttryck för antiziganism.

Det pågår idag ett flertal olika initiativ i syfte att bekämpa antiziganism och hatbrott, men mer kan göras. Arbetet skulle till exempel gynnas av en stärkt koordinering av olika insatser och formuleringen av gemensamma indikatorer och mätbara mål som kan följas upp och utvärderas. För att kunna bedöma om insatser fungerar behöver uppföljningar innehålla utfallsmått som tydligt kopplar an till utsatta mål. Antiziganism och antiziganistiska hatbrott behöver också lyftas särskilt i de problemformuleringar om, och åtgärder mot, hatbrott som uttrycks i olika styrdokument hos relevanta myndigheter, bland annat inom rättsväsendet, så att frågan inte bortprioriteras eller osynliggörs.

Lokala och regionala lägesbilder som tas fram inom ramen för det brottsförebyggande arbetet kan också med fördel inkludera antiziganistiska hatbrott som ett sätt att höja medvetenheten om den här typen av

brottslighet. Därtill bedöms skolan vara en viktig aktör för att motverka barns utsatthet. Rutiner och riktlinjer är viktiga förutsättningar för att kvalitetssäkra skolans arbete mot antiziganistiska hatbrott och uttryck.

Studiens resultat visar att de brottsanmälningar som markeras som hatbrott av polisen utgör ett otillräckligt underlag för att beskriva karaktären av den antiziganistiska hatbrottslighet som förekommer i Sverige. Dels behövs insatser som kan öka anmälningsbenägenheten bland personer som utsätts för antiziganistiska hatbrott, dels behöver polisen bli bättre på att hatbrottsmarkera anmälningar där det kan finnas ett hatbrottsmotiv. Studiens resultat pekar också mot ett behov av att stärka Polismyndighetens pågående arbete med att skapa dialog och samarbete med romska grupper.

Vid sidan av rättsväsendets arbete skulle en nationell funktion med uppgift att samordna information om och ingången till olika nationella och regionala stödfunktioner också kunna öka hjälpsökande, liksom anmälningsbenägenheten, vid utsatthet för såväl antiziganistiska som andra former av hatbrott, men även utsatthet för andra uttryck för rasism och diskriminering. Idag beskrivs möjligheterna till hjälp och stöd som svårtillgängliga, och många saknar kunskap om vilket stöd som finns.

Inledning

Antiziganism har en djup historisk förankring i Sverige (Socialstyrelsen 2014, Ericsson 2024). Så långt tillbaka som romer tros ha vistats i Sverige har de mötts av motstånd från det svenska samhället. De övergrepp och den diskriminering som romer utsatts för historiskt i Sverige av såväl majoritetssamhället som kyrkan och staten har beskrivits i ett flertal studier och rapporter (Arbetsmarknadsdepartementet 2014, SOU 2010:55, Ohlsson Al Fakir 2013). Samtidigt är kunskapen om antiziganistiska hatbrott relativt begränsad.

I december 2024 antog regeringen en ny handlingsplan mot rasism och hatbrott (Arbetsmarknadsdepartementet 2024). En av åtgärderna i handlingsplanen är att *Brå ska göra en fördjupad studie om antiziganistiska hatbrott för att öka kunskapen om, och stärka det förebyggande arbetet mot, antiziganism*. Enligt uppdraget ska Brå belysa den antiziganistiska hatbrottslighetens karaktär i syfte att få förbättrad kunskap för att kunna stärka det förebyggande arbetet mot rasism, och särskilt antiziganism. I genomförandet av uppdraget ska myndigheten inhämta kunskap och erfarenheter från relevanta organisationer inom civilsamhället och berörda myndigheter. Den här rapporten utgör Brås redovisning av resultaten från regeringsuppdraget.

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att ta fram ett kunskapsunderlag som kan användas i det brottsförebyggande arbetet mot antiziganistiska hatbrott.

Studien har utgått från följande övergripande frågeställning: *Vilka olika uttryck av antiziganistiska hatbrott förekommer i dag i Sverige?*

Frågeställningen har brutits ned i följande delfrågeställningar.

- Vilka specifika uttryck tar antiziganistiska hatbrott?
- Framkommer även andra närliggande, men inte straffbara, uttryck för antiziganism?
- I vilka miljöer och sammanhang begås antiziganistiska hatbrott?
- Hur ser relationen ut mellan de inblandade?
- I vilken grad anmäls brotten till polisen, och vilka erfarenheter har de utsatta av eventuella kontakter med rättsväsendet?

- Vilka konsekvenser leder brotten till för dem som utsätts?
- Vilka åtgärder kan förstärka arbetet med att motverka brotten?

Målgrupperna för studiens resultat är dels regeringen som uppdragsgivare, dels aktörer som arbetar brottsförebyggande mot olika former av rasism, särskilt antiziganism, aktörer inom rättsväsendet samt ideella aktörer, civilsamhället och intresseorganisationer som möter romer i sitt arbete. Det kan även antas finnas ett intresse för projektets resultat bland forskare inom fältet och bland allmänheten.

Disposition

Rapportens inledande kapitel fortsätter med en introduktion av olika centrala begrepp, vilket följs av en kort redogörelse av romers historia och situation i Sverige. Kapitlet avslutas med en genomgång av aktuell kunskap om antiziganistiska hatbrott. Därefter redovisas Brås metodologiska överväganden och de datamaterial som använts för att besvara studiens frågeställningar. Studiens resultat presenteras i de tre efterföljande kapitlen. Det första resultatkapitlet fokuserar på de antiziganistiska hatbrottens karaktär och utgår från information från polisanmälningar, förundersökningar och intervjuerna. I det andra resultatkapitlet analyseras erfarenheter av rättsväsendet utifrån intervjumaterialet. I tredje resultatkapitlet presenteras de konsekvenser av utsattheten som framkommer i materialet. Rapporten avslutas med en diskussion om huvudresultaten, som relateras till pågående och möjliga brottsförebyggande åtgärder.

Centrala begrepp

Begreppet antiziganism

Antiziganism är en typ av rasism som riktas mot personer som är, eller uppfattas vara, romer eller som på annat sätt associeras med den stigmatiserande stereotypen "zigenare". Begreppet innefattar såväl direkta handlingar och uttryck (hatpropaganda, våld) som indirekta eller subtila uttryck (nedsättande skämt, vardagsdiskriminering).

Antiziganism är det mest vedertagna begreppet inom forskningen om hatbrott och diskriminering mot romer (Selling 2024). Antiziganism utgår från föreställningar om gruppen romer och inrymmer uttryck som drabbar även andra grupper (Fernström och Hyttén Cavalus 2020, Selling 2013). Ett exempel är socialt utsatta medborgare från EU/EES-länder som reser

till Sverige för att bland annat tugga på offentliga platser och som inte alltid tillhör den romska minoriteten i sina hemländer (SOU 2016:6). Oavsett självidentifikation associeras gruppen med antiziganistiska stereotyper och riskerar därmed att utsättas för antiziganism.

Antiziganistiska hatbrott

I Sverige finns det ingen särskild brottsrubricering som heter ”hatbrott” i lagen eller i brottsstatistiken. Begreppet används i stället som en samlingsbeteckning för tre olika rättsliga bestämmelser: hets mot folkgrupp (16 kap. 8 § BrB), olaga diskriminering (16 kap. 9 § BrB) och den straffskärpningsgrund som anges i 29 kap. 2 § 7 p. BrB. Den senare innebär att det vid straffvärdebedömningen ska betraktas som en särskilt försvårande omständighet om brottet haft som motiv att kränka en person på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck, eller annan liknande grund. Därmed kan hatbrottsmotiv aktualiseras i samband med samtliga typer av brott.

Sedan år 2009 tar Brå fram statistik om antiziganistiska hatbrott och definierar sedan år 2020 antiziganistiska hatbrott som *brott motiverade av fördomar eller föreställningar om romer och resandefolk*.

Hatbrott kan skapa otrygghet och rädsla hos en person, men också i den grupp som personen tillhör. För individen innebär brottet ett angrepp mot hennes eller hans identitet och värdighet (Brå 2023). Därutöver skapar hatbrott rädsla och marginalisering vilket underminerar individers deltagande i och förtroende för samhället, och därmed utgör ett hot mot demokratiska principer såsom jämlikhet, inkludering och trygghet (Arbetsmarknadsdepartementet 2024, Brottsoffermyndigheten 2025).

Hatbrott kan leda till minoritetstress

Minoritetstress är ett begrepp inom psykologi och sociologi som beskriver den kroniska stress som individer från marginaliserade eller minoritetsgrupper kan uppleva på grund av diskriminering, fördomar och social utslutning (Länsstyrelsen Stockholm 2021a). Bland romer uppstår minoritetstress som en följd av historisk och nutida antiziganism, vilket yttrar sig i upplevelser av marginalisering, misstänkliggörande och behov av att dölja sin identitet. Stressen påverkar både psykisk och fysisk hälsa och minskar möjligheten till socialt deltagande och tillit till samhället.

Samtidigt kan minoritetsstress leda till att individer aktivt stärker sin kulturella eller etniska identitet som en form av motstånd mot diskrimineringen. Gruppmedlemskap ger socialt stöd, gemenskap och en känsla av tillhörighet som kan lindra effekterna av stress. Bland romer i Europa har studier visat att upplevd diskriminering är kopplad till starkare gruppidentitet och ökat deltagande i romska nätverk och kulturella aktiviteter (Carmona-López m.fl. 2025).

Romer- ett paraplybegrepp för en heterogen grupp

Romer är inte en enskild folkgrupp utan ett samlingsnamn för flera olika grupper med ett gemensamt ursprung i Indien. Romer migrerade västerut för omkring 1 000 år sedan och finns i dag i många olika länder, särskilt i Europa men också i delar av Asien och Amerika. Begreppet rom kan både ha en juridisk och en etnisk innebörd, trots att det delvis avser olika folkgrupper (Vermeersch 2006). I Sverige bor det någonstans mellan 50 000 och 100 000 romer (SOU 2010:55). Samtidigt är det svårt att vara mer precis eftersom många romer döljer sin identitet av rädsla för förföljelse och diskriminering (Wallengren och Mellgren 2015b). Begreppet rom är väletablerat och används av såväl romska aktivister som de flesta myndigheter (Selling 2022). Det bör samtidigt understrykas att inte alla grupper som i forskningslitteratur eller myndighetssammanhang vanligen inkluderas i kategorin *romer* själva identifierar sig med denna benämning (Selling 2022). Exempelvis råder det inom gruppen resande delade uppfattningar gällande huruvida gruppen bör ingå i den romska minoriteten eller erkännas som en egen (Mulinari m.fl. 2024).

Dessutom kan definitionerna av de romska grupperna variera mellan majoritetssamhällets benämningar och romers egna identitetstillhörigheter (Fernström och Hyltén Cavallius 2020). Bland romer är en romsk identitet ofta kopplat till minoritetsspråket romani chib eller att vara bärare av ”romsk kultur” (SOU 2010:55). Det finns dock många romer som inte talar romani chib, och det finns inte heller någon konsensus i vad ”romsk kultur” är och vilka yttringar av denna kultur som klassificeras som romska (Bunescu 2014, Wallengren och Mellgren 2017b). De vanligaste grupperna i Sverige enligt romers definitioner är resande, kelderash, kaale (eller kalé), lovara, arli och gurbeti (Al Fakir 2024, Wallengren och Mellgren 2015a). I Sverige erkänns fem undergrupper till den romska minoriteten som benämns utifrån deras invandringsmönster till Sverige: *svenska romer* som invandrade till Sverige från slutet på 1800-talet; *finska romer* som först kom till Sverige på 1500-talet och sedan tvingades till att förflytta sig till de

östra delarna av dåvarande Sverige, i dag Finland, och som sedan åter invandrade till Sverige under 1950–60-talen; *utomnordiska romer* som kom till Sverige främst från Polen och östra Europa från 1960 och framåt; *nyanlända romer* som främst kom från forna Jugoslavien och Kosovo i samband med kriget på Balkanhalvön under 1990-talet; samt *resande* som kom till Sverige redan under 1500-talet (SOU 2010:55).

Statens definition av de romska undergrupperna som ingår i den svenska minoriteten har mött kritik bland annat eftersom många romer inte identifierar sig med de grupper som staten definierat, såsom "resande", "finska romer" eller "nyanlända romer". Det kan leda till att individer beskrivs enligt kategorier som inte överensstämmer med deras egen identitet (Cederberg 2010).

Nedsättande begrepp om romer

Historiskt har begreppen "zigenare" respektive "tattare" använts av såväl staten som allmänheten för att referera till olika grupper av romer (Ericsson 2024). Svenska myndigheter har sedan tidigt 1500-tal pekat ut vissa kringresande familjer som "tattare" eller "zigenare", men under 1800-talets andra hälft skedde en terminologisk distinktion (Ericsson 2024). Från 1800-talet omfattade begreppet zigenare de relativt nyanlända svenska romerna, medan begreppet "tattare" fortsatt användes som benämning för resande. Efter 1950-talet har begreppet "zigenare" i stället kommit att omfatta alla romer (SOU 2010:55).

För många romer upplevs båda orden som starkt kränkande till följd av deras koppling till stereotypa bilder av romer, och de bör därför undvikas (Selling 2025). I en del senare publikationer förespråkas användningen av z-ordet (jämför n-ordet) när begreppet omtalas som fenomen, exempelvis att "någon använde z-ordet" (se t.ex. Mulinari m.fl. 2024, Selling 2025). För att markera att orden "tattare" och "zigenare" idag är stigmatiserande och starkt kränkande använder Brå citattecken i såväl de historiska beskrivningarna av antiziganism som i beskrivningarna av de verbala och skriftliga kränkningarna som utgör en del av de antiziganistiska hatbrotten (Institutet för språk och folkminnen 2015, Fernström och Hyltén Cavallius 2020).

Antiziganismens utveckling i Europa

Det finns ingen enskild orsak som kan förklara antiziganismens uppkomst eller utveckling över tid. I stället är forskare överens om att antiziganism

har förankrats i en rad olika historiska samhälleliga skeenden och i sociala och kulturella processer, och att antiziganism har haft en varierande funktion i olika kontexter (Selling 2013, McGarry 2017). Samtidigt går det att peka på en kontinuitet i hur antiziganism har använts för att exkludera romer från samhället och för att bibehålla en maktbalans där romer är underordnade majoritetssamhället (Nicolae 2006).

Antiziganismen har förkoloniala rötter med ursprung i Bysans och det Osmanska riket samt de kristna provinserna Valakiet och Moldova (nuvarande Rumänien), där romer utsattes för slaveri under 500 år (1300-1856). Antiziganismen har även rötter i västra och norra Europa där romer i stället jagades och fördrevs från territorium med utgångspunkt i religiösa diskurser som syftat till att hålla så kallade "zigenare" borta (Achim 2000, Selling 2024).

Flera forskare är överens om att den kunskapsproduktion som skedde på 1700-talet bidrog till att den biologiska rasismen gentemot romer utvecklades och vetenskapligt legitimerades (Selling 2024, Willems 1997). Över tid växte en homogen, stigmatiserande och stereotyp bild av romer fram där romer i den vetenskapliga litteraturen beskrivs som icke-européer, ociviliserade och rasmässigt underlägsna (Willems 1997).

Under 1700- och 1800-talet moderniserades samhällena och framväxten av nationalstater tog form. I den processen blev frågan om vem som tillhörde nationen central, och olika grupper kom att ställas utanför gemenskapen. En av dessa grupper var romer. Föreställningen om romer som rotlösa nomader utan eget territorium och utan "naturlig" plats i nationen användes för att motivera deras exkludering. När nationalstaterna utformades genom att skapa gemensamma normer, värderingar och moral, förstärktes också behovet av kontroll över dem som sågs som avvikande (McGarry 2017, Lucassen m.fl. 1998, Svensson 1993, Palosuo 2009). Detta ledde till att romer i hög grad blev måltavlor för särskilda regler, övervakning och marginalisering. Sådana praktiker sågs som nödvändiga för att upprätthålla den nya samhällsordningen.

Även om den biologiska forskningen om ras var omstridd och motbevisades redan under tidigt 1900-tal kom dess rasifieringsprocesser att få långtgående konsekvenser för den romska befolkningen i Europa. Rasismen mot romer och de diskurser om "zigenlighet" som etablerades utgjorde en ideologisk grund för det långvariga förtrycket av romer i Europa och kulminerade i folkmordet på romer under förintelsen i samband med andra

världskriget (Selling 2024). En mycket stor andel av Europas romska befolkning deporterades till koncentrationsläger. Uppskattningsvis mördades omkring en halv miljon romer av nazisterna, vilket motsvarade halva Europas romska befolkning (Cederberg 2010). Den 2 augusti 1944 mördades upp emot 3 000 romer i koncentrationslägret Auschwitz, och sedan 2015 har dagen utsetts till europeisk minnesdag för Förintelsens romska offer¹ (Selling 2022).

Antiziganismen i Sverige, en kort översiktlig historia

För att förstå de antiziganistiska föreställningar som ligger bakom antiziganistiska hatbrott behövs en insikt i hur antiziganismen verkat historiskt i Sverige. Historiska praktiker, utsagor och maktrelationer har format både nutida antiziganistiska uttryck, men även upplevelsen av utsatthet hos romer.

En del romska grupper har levt i Sverige under mycket lång tid, medan andra kom till Sverige först under slutet av 1900-talet. Det är därmed inte alla romska grupper som har erfarenheter av den tidiga svenska diskrimineringshistorien. För gruppen resande och svenska romer har den svenska diskrimineringshistorien dock haft stor inverkan.

Den tidig svenska historien: Exkludering från kyrkliga gemenskaper och reglering av arbete och rörlighet

Den första noteringen av romer i Sverige gjordes år 1512 i Stockholms stads tänkebok (rådhusrättens protokoll) när en grupp kringresande anlände till Stockholm (Ericsson 2024, Mulinari m.fl. 2024). Under 1500- och 1600-talen saknades en systematisk politik gentemot kringresande grupper i samhället, men det förekom åtgärder som syftade till att förvisa utpekade familjer eller exkludera dem från lokala och religiösa gemenskaper (Ericsson 2024). År 1560 utfärdade kyrkan ett förbud mot majoritetssamhället att ha kontakt med personer som man pekade ut som så kallade "tattare". Kyrkan förbjöd också romska barn från att döpas, och romer fick inte heller begravas på kyrkogård (Mulinari m.fl. 2024).

Allteftersom antalet romska familjer och generationer som var bofasta i Sverige ökade, ökade även insatserna som syftade till att integrera gruppen. Till exempel tilläts de vara en del av kyrkan mot att de valde att bli bofasta. Enligt en förordning utfärdad av staten 1748, och som enligt Ericsson

¹ European Roma Holocaust Memorial Day.

(2024) även efterlevdes, skulle de romer som redan fanns i riket tillåtas att resa runt och bedriva handel på marknader, om de övrig tid var bosatta på en plats (nyanlända romska familjer skulle dock utvisas).

Under 1700-talet växte det vetenskapliga intresset för romer i Sverige (Ericsson 2024). I Uppsala publicerades åtminstone två avhandlingar som på olika sätt diskuterar om romer kan integreras i majoritetssamhället, samtidigt som romer som grupp tillskrevs en rad negativa egenskaper och framställdes som väsentligt annorlunda i förhållande till de samhällliga normerna i Sverige. Exempelvis skildrades romer som fattiga, kriminella och tiggare. Det förekom även påståenden om att dessa egenskaper var medfödda (Ericsson 2024, Fernstål och Hyltén Cavallius 2020, Mulinari m.fl. 2024).

Ökad kontroll och assimilering i 1800-talets Sverige

Under 1800-talet flyttades ansvaret för såväl sociala som ekonomiska frågor från kyrkan till staten. Flera socialliberala samhällsreformer under århundradet innebar att människor fick kraftigt utökad rätt till stöd vid fattigdom och sjukdom samt att äldre fick rätt till vård och omsorg. Samtidigt innebar reformerna att statsmaktens kontroll över människor i marginalen ökade och ingripanden mot vad man uppfattade som socialt avvikande grupper blev hårdare (Ohlsson Al Fakir 2013). Kraven på assimilering av kringresande grupper stärktes (Ericsson 2024). Medborgarskapet blev betydelsefullt för att skilja statens medlemmar (som omfattades av samhällets stöd) från dem som stod utanför. Resande (som hade anor i Sverige sedan flera hundra år) kom i högre utsträckning att ses som en del av kollektivet, och omfattades därmed också i högre grad av statens olika assimileringssatser (Ohlsson Al Fakir 2013). Exempelvis kunde barn till resande placeras i icke-romska familjer för att de skulle få "rätt uppfostran" (Mulinari m.fl. 2024, Ohlsson Al Fakir 2013). På lokal nivå var det fattigvårdslagstiftningen och lösdriverilagstiftningen som organiserade och kontrollerade relationen mellan romer och staten (Ohlsson Al Fakir 2013). Enligt 1871 års fattigvårdsförordning kunde den som var fattig, hemlös eller arbetslös straffas och det var varje persons plikt att försörja sig enligt den tidens lagar och normer (SOU 2025:83). Lösdriverilagen drabbade romer oproportionerligt när det gällde möjlighet till försörjning genom att yrken och yrkesutövare reglerades. Personer som definierats som utlänningar fick exempelvis inte utöva vissa yrken, och fattiga förhindrades att röra sig från en socken till en annan (Ohlsson Al Fakir 2013).

Rasbiologin och folkhemstiden i Sverige under 1900-talet

Att romer utsatts för strukturell diskriminering och rasism inom flera samhällsinstitutioner under 1900-talet i Sverige är väl studerat (Fernstål och Hyltén Cavallius 2020, Selling 2024). Enligt forskare förankrades fördomar kring romer i rasbiologiska föreställningar och idéer under 1900-talets första årtionden. Det rasbiologiska institutet i Uppsala som inrättades 1922 gav de rasbiologiska idéerna legitimitet (Ericsson 2024). Tankar om att den så kallade "nordiska rasen" var överlägsen fick stort genomslag i Sverige. Det blev vanligt och accepterat att tala om rasskillnader och att rangordna människor utifrån de föreställningarna. Enligt Mulinari med flera (2024) präglas forskningen vid tiden av rasbiologisk pseudovetenskap, fördomar, myter och exotifierande stereotyper av romer.

Ett av forskningens intressen var att fastställa huruvida romer var en egen ras samt vilket släktskap som fanns mellan de olika romska grupperna (Mulinari m.fl. 2024). Under 1900-talets början särskildes resande alltmer. Myndigheter och den bofasta befolkningen kallade dem nedsättande "tattare", till skillnad från svenska romer, som man nedsättande kallade "zigenare". Flera statliga och kommunala utredningar initierades som syftade till att på olika sätt ta itu med dessa "två problem" (Ericsson 2024).

Enligt historikern Jan Selling drabbades dem som man ansåg vara "tattare" av hårda assimileringssåtgärder, medan politiken gentemot dem som man ansåg vara "zigenare" i stället handlade om att behandla dem så illa att de skulle tvingas lämna landet (Selling 2022). Personer som uppfattades vara "zigenare" var fullständigt uteslutna från medborgerliga rättigheter och drevs från plats till plats (Selling 2022 samt 2024). Uppdelningen mellan romska grupper baserades på föreställningen om att resande var en oönskad "blandad ras", medan man betraktade de relativt nyanlända svenska romerna (bland annat Kelderash och Lovari) som utlänningar (Selling 2024). Försök att förhindra att fler romer kom till Sverige kulminerade i en lag som innebar ett förbud för romer att invandra till Sverige mellan 1914 och 1954 (Mulinari m.fl. 2024).

När Socialdemokraterna bildade majoritetsregering på 1930-talet påbörjades formuleringen och utformandet av det som senare skulle kallas för folkhemmet. Reformen gick ut på att omvandla det gamla klassamhället till ett jämlikt samhälle där fattigdom skulle utrotas och människor skulle leva och arbeta under värdiga förhållanden. Samtidigt som det svenska välfärdssamhället började byggas upp var de rasistiska uppfattningarna i samhället relativt tongivande ända in på 40-talet (Socialstyrelsen 2014).

Flera expertutlåtanden från politiskt håll om romer som en population som inte svarar på socialpolitiska åtgärder öppnade för en rad drastiska interventioner och övergrepp mot romska grupper (Montesino 2022). Enligt Socialstyrelsen (2014) var resande överrepresenterade bland de individer som tvångssteriliserades i Sverige mellan 1934 och 1975. Under början av 1900-talet argumenterades politiskt även för systematisk fosterhemsplacering av barn som ett sätt att tvångsassimilera resande och uttradera deras kultur och livsstil. Detta genomfördes aldrig fullt ut, men resande var länge överrepresenterade bland barn som tvångsomhändertogs. Även äldre resande vittnar om att socialtjänsten ofta hotade med sådana åtgärder med hänvisning till föräldrarnas "kringflackande" eller "bostädernas beskaffenhet" (Socialstyrelsen 2014).

Under 1900-talet (men även tidigare) förekom också i lokalsamhällen på framförallt landsbygden att människor beväpnade sig och körde iväg personer som ansågs vara romer med våld. Det mest uppmärksammade fallet var Jönköpingskravallerna 1948, då en grupp män åkte runt beväpnade på ett lastbilsflak och misshandlade och trakasserade personer som man uppfattade vara "tattare", påhejade av omkring 1 000 personer (Ericsson 2024).

Det var inte förrän mot slutet av 1900-talet som en mer rättighetsbaserad syn på romer började växa fram. År 1959 fick romer ökad möjlighet till folkbokföring, romska barn fick successivt börja gå i skolan och familjer fick tillgång till vanliga bostäder (Mulinari m.fl. 2024, SOU 1956:43).

Statens erkännande av romers utsatthet

Efter millennieskiftet har romers utsatthet fått viss uppmärksamhet och erkännande av svenska staten. Delegationen för romska frågor beskrev i betänkandet *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige* (SOU 2010:55) hur romers rättigheter kränkts och hur romer diskriminerats brett i samhället, inom skolan och på arbets- och bostadsmarknaden. I delegationens betänkande lyftes behovet av att synliggöra romers situation och historia, samt att en kartläggning av de övergrepp som romer utsatts för skulle göras. År 2014 publicerade staten *Den mörka och okända historien – Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet* (Arbetsmarknadsdepartementet 2014), en historisk genomgång av den diskriminering och de övergrepp som romer utsatts för i Sverige. Samma år publicerade också Socialstyrelsen *Antiziganism i statlig tjänst*, en

redogörelse av dåvarande Socialstyrelsens och Medicinalstyrelsens roll i de åtgärder som kom att drabba romer särskilt.

Samtidigt som flera statliga initiativ togs för romers rättigheter avslöjade Dagens nyheter 2013 att Polismyndigheten i Skåne upprätthållit ett register över romer (Kott 2014). Omkring 4 000 personer över hela landet, inklusive barn, hade registrerats baserat på släkttillhörighet eller etnicitet.

Romer får nationell minoritetsstatus

Sedan 2000 erkänns romer som en av Sveriges fem nationella minoriteter (Ericsson 2024), och språket romani chib, eller mer informellt romani/romska, som ett av de fem nationella minoritetsspråken.² Enligt Europarådets minoritetskonvention baseras tillhörighet till minoriteten på självidentifikation.

Att vara en nationell minoritet i Sverige innebär att tillhöra en historiskt etablerad grupp som har rätt till särskilt skydd för sitt språk, sin kultur och identitet och vars rättigheter regleras i lag (lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk). Lagen markerar ett avståndstagande från den diskriminering och förföljelse, inklusive tvångssteriliseringar och exkludering från utbildning och bostäder, som romer har utsatts för historiskt. Den innebär också att kommuner och myndigheter är skyldiga att motverka diskriminering och främja romers möjlighet till inflytande i samhället. Romsk kultur och traditioner är nu en del av Sveriges kulturarv och skyddas därmed av lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

År 2012 presenterade regeringen en förstärkning av minoritetspolitiken under åren 2012–2032 genom strategin för romsk inkludering. Det övergripande målet för strategin är att den rom som fyller 20 år 2032 ska ha samma möjligheter i livet som den som är icke-rom.

Studier om utsatthet för antiziganistiska hatbrott

Forskningen om antiziganism är ganska ung, och det var inte förrän under 2000-talet som svenska forskare i någon större utsträckning började studera samhällets förhållningssätt till romer (Ericsson 2024). Relativt få studier belyser just brottsutsatthet i en mer detaljerad form, men det finns

² Romani chib är egentligen ett samlingsnamn för flera olika dialekter och uppskattningsvis talas ett 60-tal olika dialekter av romani chib i världen (<https://www.minoritet.se/romani-chib>).

ett antal där fokus ligger på antiziganistiskt motiverade hatbrott. Nedan följer en kort sammanställning av dessa studier och undersökningar.

Intervjustudier

De flesta intervjustudier som genomförts i Sverige som behandlar utsatthet för antiziganistiska hatbrott lyfter mer specifikt den upplevda brottsutsattheten hos socialt utsatta EU/EES-medborgare som periodvis befinner sig i Sverige. I dessa studier beskrivs en utsatthet hos gruppen som varierar från verbala kränkningar till allvarigare våldsbrott, och det är vanligt förekommande att utsattheten har skett i samband med tiggeri på allmän plats eller i samband med att man sover på tillfälliga boplatser, såsom bilar eller tält (Civil Rights Defenders 2020, Wallengren och Mellgren 2017a, Lacatus 2015).

I såväl Wallengren och Mellgren (2017a) som Lacatus (2015) beskriver de intervjuade att det är vanligt att de blir kallade "zigenare" eller får ta emot uppmaningar som "åk hem". Det händer också att personer spottar på dem eller försöker sparka på dem, förstör deras ägodelar eller trampar på deras pappersmuggar. I båda studierna förekommer också exempel på allvarigare våldsbrott som misshandel, även om det i Wallengren och Mellgrens studie framhålls att dessa händelser av intervjupersonerna uppfattas vara relativt ovanliga. Av Wallengrens och Mellgrens studie framgår också att kvinnor är mer utsatta för sexuellt hot och våld i form av att bli kallade "hora", eller att personer gör ovälkomna närmanden gentemot dem eller försöker köpa sex av dem. I samtliga studier beskrevs utsattheten vara upprepad. I studierna av både Lacatus och Wallengren och Mellgren beskrev intervjupersonerna en daglig utsatthet för allt från verbala kränkningar till svårare former av psykiskt och fysiskt våld. I Civil Rights Defenders (2020) studie uppgav nästan hälften av de 38 intervjuade att de utsattes för kränkningar flera gånger i veckan, och en av fem uppgav att de utsattes varje dag.

Intervjupersonernas tankar kring varför de utsätts skiljer sig delvis mellan studierna. I Lacatus (2015) uppfattade intervjupersonerna att deras utsatthet var kopplad till deras romska identitet, medan ungefär hälften av intervjupersonerna i Civil Rights Defenders (2020) studie uppfattade att deras hudfärg eller etnicitet åtminstone delvis varit en anledning till att de utsattes. Knappt en tredjedel uppgav att de kränkningar de utsatts för hade ett tydligt hatbrottsmotiv. Intervjupersonerna i Wallengrens och Mellgrens studie uppfattade att deras utsatthet främst berodde på föreställningar om

att de inte vill ha ett arbete och att de är lata. Majoriteten uppfattade inte att de utsattes för sin etniska tillhörighet, men att etnicitet ändå har betydelse i deras utsatthet för brott. Flera studiedeltagare hävdade att utsattheten för brott ofta inleds med en konfrontation och ett ifrågasättande av att de ägnar sig åt att tiggas, vilket därefter leder till att personen kallar dem "zigenare" och säger att de ska ut ur landet. Enligt Wallengren och Mellgren tyder resultatet på att gruppen socialt utsatta EU-medborgare har en varierad utsatthet för brott, hatbrott och andra kränkningar, och att de ofta utsätts utifrån deras tillhörighet till den socioekonomiska gruppen "tiggare", eller som "icke-svenskar". Gärningspersonerna uppgavs ofta vara unga män eller äldre människor, men även vissa yrkesgrupper som servicepersonal eller väktare och polis pekades ut.

I en jämförande studie av romers situation i flera europeiska länder av Fundamental Rights Agency (2020) genom både intervjuer och enkäter framgår att andelen som hade utsatts för hatmotiverade trakasserier var större i Sverige än i de andra studerade länderna (Belgien, Frankrike, Irland, Nederländerna och Storbritannien) under det år som föregick undersökningen. Mer än hälften av de tillfrågade i Sverige (55 procent) hade utsatts för kränkande kommentarer på gatan eller på nätet, medan 12 procent hade varit utsatta för hatmotiverat fysiskt våld. Romer i Sverige uppgav lägst andel av trakasserier- och våldshändelser som hade anmälts till polisen.

Enkätundersökningar om utsatthet för antiziganism

Enkätstudier som genomförts om utsatthet för antiziganistiskt motiverade hatbrott har i vissa fall fokuserat på romer generellt, medan andra studier har undersökt utsattheten hos vissa specifika romska grupper. En studie av Wallengren och Mellgren (2017b) undersökte utsattheten för antiziganistiska hatbrott hos romer i Malmö genom dels en enkät med 288 svarande och dels genom 20 kompletterande intervjuer. Av de svarande uppgav 99 personer (drygt 35 procent) att de utsatts för någon form av brottslighet de senaste 12 månaderna. Den vanligaste formen av utsatthet var diskriminering (88 personer), följt av hot, mobbning och trakasserier (84 personer). Knappt en tredjedel (28 procent) uppgav att brottsligheten hade ett antiziganistiskt motiv. I intervjuerna beskrev intervjupersonerna att de uppfattade att brottsligheten hade ett antiziganistiskt motiv utifrån att gärningspersonen kallat dem för glåpord som "zigenare" eller "tattare", men att de också uppfattade att det ibland

kunde vara svårt att veta om gärningspersonenens motiv var antiziganistiskt eller inte.

I ytterligare en enkätstudie av Wallengren och Mellgren (2017a) undersöktes dels brottsutsattheten hos gruppen resande i Göteborg, dels betydelsen av att leva med dold eller öppen romsk identitet när det kommer till brottsutsatthet och oro. Av 121 tillfrågade svarade 102 personer (84 procent) att de hade utsatts för någon typ av antiziganistiskt motiverad brottslighet under sin livstid, varav 32 personer (27 procent) svarade att de hade utsatts för antiziganistiskt motiverad brottslighet de senaste 12 månaderna. Individuer som var öppna med sin identitet rapporterade en högre utsatthet för antiziganistiskt motiverad brottslighet, men en lägre grad av oro och rädsla för att utsättas för brott, jämfört med dem som inte var öppna med sin romska identitet. De med dold identitet uppgav högre rädsla för att utsättas för brott än de som var öppna med sin romska identitet.

I en enkätundersökning med 129 unga i åldern 14–30 år (Selling 2025) uppgav 61 procent att de utsatts för diskriminering det senaste året, och var fjärde hade under samma period upplevt hat, hot eller mobbning på grund av att de uppfattas som romer. Samtidigt uppgav flera svaranden i fritextsvaren att de inte var öppna med sin romska identitet. Endast ett fåtal hade anmält sin utsatthet. Som skäl till att inte anmäla uppgavs svårigheter med att veta vart man skulle vända sig samt känslan av att det inte skulle leda till någonting. Därtill uppgav 95 procent att de aldrig fått undervisning om antiziganism i skolan, och 70 procent uppgav att de fått undervisning om Förintelsen utan att de romska offren nämnts.

I Länsstyrelsen Stockholms (2021b) enkätundersökning med 85 romer i åldern 13–25 år uppgav mer än hälften att de någon gång har blivit dåligt behandlade på grund av sin romska identitet, till exempel i skolan, i matbutiken, på internet, i sociala medier eller andra platser i samhället. Det kan handla om kommentarer, nedsättande skämt eller kränkningar. Två av fem uppgav att det händer ofta. Det var också vanligt att ha upplevt att andra blivit dåligt behandlade på grund av sin romska identitet.

Metod och material

Studiens frågeställningar besvaras huvudsakligen genom analyser av polisanmällda hatbrott (anmälningar och i förekommande fall även förundersökningsmaterial), samt med hjälp av intervjuer med personer

som utsatts för antiziganistiska hatbrott och andra individer som arbetar med romska rättighetsfrågor eller stödjer socialt utsatta EU/EES-medborgare. Brå har även tagit del av material i form av chattar på nätforumen Flashback och Reddit. I de delar där det resoneras om förebyggande åtgärder har Brå haft dialog med sakkunniga och andra berörda med insyn i frågor om antiziganism i Sverige. De metoder och datamaterial som används i studien är till stora delar desamma som dem som använts i tidigare fördjupningsstudier som Brå genomfört om hatbrott (Brå 2019, Brå 2021b, Brå 2022, Brå 2025a). Under de följande rubrikerna presenteras de olika materialen och metoderna som använts närmre.

Polisanmälningar och förundersökningar

Inom ramen för studien har samtliga polisanmälningar med tillhörande förundersökningar som enligt Brås hatbrottsstatistik rör antiziganistiska hatbrott åren 2016–2022 samlats in och analyserats (225 anmälningar).³ Materialet har kompletterats med aggregerade data om hatbrottsanmälningar från 2024,⁴ med avseende på brottstyper och vilka brottsplatser som är vanligast.⁵ Anmälningarna, och i förekommande fall förundersökningarna, har lästs och kodats i statistikprogrammet SPSS enligt ett kodschema. Variablerna som kodats syftar till att beskriva den antiziganistiska hatbrottslighetens karaktär, till exempel var och hur brotten begås, vilka som utsätts och relationen mellan de inblandade. I kodschemat inkluderades variabler om barns eventuella utsatthet, även i de fall där ett barn inte är den primära målsäganden.

Intervjuer

Karaktären på de antiziganistiska hatbrotten kan inte enbart beskrivas utifrån de polisanmälningar och förundersökningar som studerats. Det beror bland annat på att anmälningsbenägenheten bland dem som utsatts för hatbrott är låg, och det är inte alla de hatbrott som anmäls som

³ Redovisningen av hatbrottsstatistiken sker vartannat år och anmälningarna avser åren 2016, 2018, 2020 och 2022.

⁴ Tidsramen för uppdraget innebär att rapporten innehåller statistik om antiziganistiska hatbrott från hatbrottsstatistiken för 2024, men publiceringsdatum för hatbrottsstatistiken innebär att det inte har varit möjligt att samla in polisanmälningar och förundersökningar från 2024 för att göra en djupare analys av dessa ärenden.

⁵ Tidsramen för uppdraget innebär att rapporten innehåller statistik om antiziganistiska hatbrott från hatbrottsstatistiken för 2024, men publiceringsdatum för hatbrottsstatistiken innebär att det inte har varit möjligt att samla in polisanmälningar och förundersökningar från 2024 för att göra en djupare analys av dessa ärenden.

markeras som hatbrott av polisen (Brå 2025b). För att få en djupare bild av karaktären på de antiziganistiska hatbrotten har intervjuer genomförts med personer som själva utsatts för antiziganistiska hatbrott, varav några vid intervjutillfället var aktiva i frågor om romers rättigheter eller kom i kontakt med socialt utsatta EU/EES-medborgare i sitt arbete. De personer som varit aktiva i arbetet med romska rättigheter har intervjuats dels som representanter för den verksamhet de arbetar inom, och dels utifrån sin utsatthet som individer. För att komma i kontakt med intervjupersonerna har Brå spridit information om uppdraget i olika sammanhang, såsom vid seminarier och andra forum som romer frekventerar, samt genom olika inslag i media. Kontakt har även tagits med organisationer och nyckelpersoner som arbetar med frågor om antiziganism och romers rättigheter. Alla som var intresserade av att delta och som uppfyllde kriteriet att ha erfarenheter av utsatthet för antiziganistiska uttryck fick delta.

Totalt intervjuades 39 personer, 30 som utsatts för antiziganistiska hatbrott som privatpersoner och 9 som är aktiva i frågor om romers rättigheter i organisationer eller föreningar, eller som arbetar eller arbetat med stöd åt socialt utsatta EU/EES-medborgare. Den yngsta intervjupersonen var 21 år vid tiden för intervjun, och den äldsta var i 70-årsåldern. 24 av intervjupersonerna är kvinnor, 15 är män. Utöver dessa har Brå intervjuat 3 tjänstemän som arbetar med frågor som rör antiziganism eller antiziganistiska hatbrott.

I intervjuerna har Brå också frågat om intervjupersonernas utsatthet under barndomen och deras barns utsatthet. Intervjuerna har vidare använts för att få förståelse för den låga anmälningsbenägenheten, och frågor har också ställts om förtroende och bemötande i relation till rättsväsendet, vilka konsekvenser utsattheten leder till och intervjupersonernas syn på vad som kan göras för att förebygga brotten.

Intervjuerna varade i omkring 1–2 timmar och genomfördes i huvudsak via telefon för att få en större geografisk spridning. Vid en telefonintervju deltog förutom utredare och intervjuperson också en tolk. De flesta intervjuerna med privatpersoner utfördes tillsammans med en intervjuperson, men vid en intervju deltog två intervjupersoner vid samma intervjutillfälle. Intervjuerna med aktiva inom frågor om romers rättigheter genomfördes i gruppformat. Det var totalt tre intervjuer, där två skedde på plats och en genom videosamtal. Vid gruppintervjuerna deltog två utredare från Brå som intervjuade och förde anteckningar.

Intervjuerna var semistrukturerade och följde en intervjuguide som täckte in områden av betydelse för studiens frågeställningar. Intervjusamtalen har, efter godkännande från de intervjuade, spelats in och transkriberats. Vid två intervjuer fördes endast anteckningar. Det skriftliga materialet har sedan sammanställts, tematiserats och analyserats, och intervjupersonerna har anonymiserats. I rapporten förekommer citat från intervjuerna. Citaten har redigerats i vissa delar för att göra dem mer lättlästa, men också för att omöjliggöra identifiering av enskilda individer.

Övrig informationsinhämtning

Förutom den informationsinhämtningen som beskrivits ovan har två referensgruppsmöten hållits med sakkunniga inom hatbrott och antiziganism samt representanter från Forum för levande historia, Länsstyrelsen Stockholm och Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor. Syftet med mötena har varit att göra studien så relevant som möjligt för både den romska minoriteten och beslutsfattare och andra som arbetar med antiziganism på olika sätt. Deltagarnas kunskap och expertis har varit mycket viktigt i Brås arbete med att förstå och närma sig studiens forskningsfält. Flertalet sakkunniga har utifrån sin romska bakgrund även bidragit med viktiga perspektiv till Brås arbete.

Totalförsvarets forskningsinstitut har också bistått med ett utdrag av antiziganistiska kommentarer på nätforumen Flashback och Reddit under perioden juni 2020 till och med maj 2021. Utdraget avser inlägg där det förekommer ord kopplade till romer eller personer som uppfattas vara romer.⁶ Kommentarererna samlades in inom ramen för en tidigare studie om rasism mot olika minoritetsgrupper i digitala forum (Cohen m.fl. 2022).

Avgränsningar och begränsningar

Uppdraget handlar om att beskriva *antiziganistiska hatbrott* och inte antiziganistiska föreställningar eller handlingar generellt. En utmaning med intervjumaterialet är svårigheten i gränsdragningen mellan brottsliga och icke-brottsliga uttryck för antiziganism. Även om fokus i datainsamlingen har varit riktat mot hatbrott har också andra upplevelser av rasism och strukturell diskriminering kommit upp under studiens intervjuer med utsatta. Eftersom även icke kriminaliserade uttryck för rasism bidrar till den sammantagna upplevelsen av utsatthet inkluderas

⁶ Specifika sökord som använts är "romer", "romsk", "rumäner", "tattar*", "tiggare*", "resande folk", "zigens", "zigenar*", "ziggis*", "ziggar*"

även sådana händelser i viss utsträckning i redovisningen. Inom ramen för studien görs ingen juridisk bedömning av huruvida enskilda händelser utgör brott eller inte.

En annan utmaning avser mörkertalet i polisanmälningarna som redovisas i rapporten. Tidigare undersökningar har visat att statistiken över polisanmälda brott inte kan anses spegla den faktiska förekomsten av hatbrott i samhället då en stor del av de hatbrott som sker inte polisanmäls. För att ett brott som anmälts ska komma med i statistiken över hatbrott måste det också identifieras och markeras som ett sådant av anmälningsupptagaren. I rapporten används information från polisanmälningarna som en komplettering till intervjuerna med fokus på att skildra bredden av brotten och omständigheter runt de händelser som framgår.

En annan viktig begränsning med polisanmälningarna är en metodförändring av hatbrottsstatistiken som gjordes 2020 som innebär att anmälningarna för de tre senaste åren inte är helt jämförbara med tidigare år (t.ex. Brå 2021a och Brå 2023).⁷ Resultat från Brås hatbrottsrapporter visar att data från år 2020 och 2022 skulle ge ett mycket begränsat underlag på grund av det låga antalet anmälningar av antiziganistiska hatbrott som hatbrottsmarkerats av polisen. Att enbart titta på anmälningar från 2018 och tidigare skulle å andra sidan ge ett datamaterial som kan anses daterat. Studien inkluderar därför polisanmälningar från 2016–2024, vilket ger en större möjlighet att fånga en bredare variation i olika typer av antiziganistiska hatbrott.

Slutligen inkluderar den här studien endast vuxna intervjupersoner, vilket innebär att barnperspektivet har fångats genom sekundära källor i intervjumaterialet. Erfarenheter bland unga under 18 år har i stället fångats upp genom vuxna intervjupersoners reflektioner om till exempel sin egen utsatthet som barn eller genom erfarenheter av sina egna barns utsatthet. I den mån det har varit möjligt har resultat från polisanmälningar som berört barn inkluderats i analyserna.

⁷ Hatbrottsstatistiken till och med år 2018 baserades på brottskoderna för de brottstyper där hatbrottsmotiv oftast förekom. Därefter gjordes en datoriserad sökning i dessa anmälningar enligt en specifik lista med nyckelord kopplade till hatbrott, varefter det gjordes en manuell genomgång av de anmälningar som träffades av sökordslistan (se t.ex. Brå 2021). Från år 2020 bygger statistiken över hatbrott på samtliga anmälningar som polisen har hatbrottsmarkerat (I polisens ärendehanteringssystem DurTvå ska anmälningsupptagaren markera ifall det som anmäls kan vara ett möjligt hatbrott eller inte [Brå 2023]).

Karaktären på antiziganistiska hatbrott

Det här kapitlet presenterar hatbrott och andra antiziganistiska uttryck som drabbar romer och personer som uppfattas vara romer eller som associeras med romer i Sverige idag. Beskrivningen baseras på Brås intervjuer med romska privatpersoner och personer som arbetar eller är aktiva i frågor om romers rättigheter eller socialt utsatta EU/EES-medborgare, antingen som enskilda eller via en organisation. De intervjuade som arbetar med romska frågor till vardags berättade om erfarenheter hos personer som de har mött i sitt arbete, men ibland även om egna upplevelser av antiziganism. I beskrivningar av de miljöer och sammanhang där antiziganistiska hatbrott begås, och vilken relation de inblandade har till varandra, används även material från polisanmälningar (och i förekommande fall förundersökningar) rörande hatbrott.

Händelsernas karaktär varierar

Antiziganistiska hatbrott manifesteras på flera olika sätt i allt från verbala kränkningar till fysiskt våld och diskriminering. Under rubrikerna nedan följer beskrivningar av karaktären på dessa händelser.

Verbala kränkningar varierar mellan hot och förolämpningar

I det material som Brå har studerat förefaller verbala kränkningar vara det vanligaste uttrycket för antiziganism som drabbar de utsatta.

Kränkningarna förekommer både enskilt och i samband med andra brott. Det ligger i linje med sammansättningen av de polisanmälda antiziganistiska hatbrotten. Drygt hälften av dessa anmälningar omfattar huvudbrotten olaga hot, ärekränkning⁸ eller ofredande.

Förutom rent antiziganistiska uttryck, såsom exempelvis "tattare", "zigenare" eller "gypsy", är det i polisanmälningarna även vanligt att andra typer av uttryck används av gärningspersonerna. Det kan handla om misogyn uttryck som "hora" eller att kalla målsägande för tjuv. Det är också vanligt att andra rasistiska uttryck används samtidigt, eller att det förekommer uppmaningar om att den utsatte ska "åka hem".

⁸ Ärekränkning används som samlingsnamn för brotten förtal och förolämpning.

Intervjupersonerna beskriver verbala kränkningar på olika platser och i varierande sammanhang. I majoriteten av de händelser som anmälts till polisen har brottet skett vid ett fysiskt möte mellan målsägande och gärningsperson, och det gäller både när målsägande är en man och när det är en kvinna. De verbala kränkningar som polisanmälts sker oftast i eller i närheten av en privat bostad, på ett serviceställe⁹ eller utomhus. Gärningspersonen är många gånger en granne, en serviceperson eller en för målsägande okänd person.

När verbala kränkningar sker vid eller i närheten av en privat bostad är det nästan alltid en granne som är gärningspersonen, medan det i anmälningarna om händelser som sker på serviceställen ofta är en serviceperson som är gärningspersonen, till exempel ett butiksbiträde, hotellpersonal eller hyresvärd.

Kränkningar från grannar pågår under längre tid

När det gäller utsatthet från grannar rör det sig i flera fall om kränkningar som har pågått under längre tid och som beskrivs som trakasserier. En intervjuperson beskriver upprepade utsatthet för kränkande uttryck av sin granne, och att påhoppet ibland kunde övergå till hot:

Hon kallar mig för "hora", "jävla tattare", "flytta härifrån", "jag ska se till att du ska förvinna", "jag ska bränna upp dig".

Verbala kränkningar från grannar som går över till hot och ofredanden innefattar ibland försök att få den som utsätts att bli vräkt eller flytta. En intervjuperson berättar också om känslan av att inte vara välkommen i hyreshuset de flyttat in i på grund av grannarnas beteende. Det förekommer också exempel på privatpersoner som fått lappar på dörren till sitt hem och som tror att det beror på att grannarna inte vill ha dem i bostadsområdet. En intervjuperson berättar:

Om vi har rasistiska grannar så brukar de försöka klaga mycket till värden för att försöka få ut oss. Så har det varit mycket när jag bott hemma och så. Så nu när jag bor med min man så märker jag direkt att vi har grannar som inte är så snälla. De har satt lappar på dörren, typ såhär "slödder" och sådant.

Både intervjumaterialet och polisanmälningarna innehåller också exempel på verbala kränkningar som skett på serviceställen. I anmälningar förekommer ofta att personalen uttrycker antiziganistiska glåpord, och det förekommer även anspelningar på att romer är tjuvar eller vill lura till sig

⁹ Det kan handla om exempelvis affärer, restauranger, pubar men även samhällsinrättningar som skolor och sjukhus.

pengar. En intervjuad berättar om erfarenheten av att bli utskrattad vid ett restaurangbesök av en annan gäst som stirrade:

Jag sa "vad är det som är så roligt?" Då sa de "för att du är så jävla ful och äcklig".

Förutom grannar och servicepersonal vittnar intervjupersoner och polisanmälningar om verbala kränkningar från både bekanta personer och personer som inte har någon tidigare koppling till den utsatte. Några intervjupersoner beskriver hur de har fått höra skämt om romer som ofta är laddade med antiziganistiska fördomar. Det kan vara chefer som uttrycker att anställda ska gömma sina plånböcker när intervjupersonen kommer in i rummet, eller skolkamrater som säger att intervjupersonen ska "baxa lite choklad" åt dem i affären på rasten i skolan. Det kan också handla om händelser på en parkering, utanför en affär eller på andra allmänna platser där gärningspersonen är okänd för den som utsätts. Oftast rör det sig om antiziganistiska uttryck, ibland i kombination med hotfullt beteende.

Materialet innehåller även exempel på antiziganistiska kränkningar som skett via telefonsamtal. I dessa fall vet den utsatte oftast vem gärningspersonen är. Till exempel en kvinna som ringer och verbalt kränker sin dotters sambo. Men det kan också vara okända personer som ringer och kallar den utsatte för kränkande ord.

I såväl polisanmälningarna som intervjuerna förekommer också beskrivningar av hur personer som inte själva identifierar sig som romer utsätts för verbala kränkningar och hot till följd av att de exempelvis arbetar med romska rättighetsfrågor, utställningar eller med stöd till socialt utsatta EU/EES-medborgare.

Våld förekommer, men är ovanligt

I intervjuerna, men framförallt i polisanmälningarna, framkommer ibland våldsinslag vid händelserna. Dessa händelser rubriceras ofta som misshandel eller ofredande.

En intervjuperson berättar om en händelse utanför sin arbetsplats:

När jag lämnade min arbetsplats /.../, så tar jag hissen ner och kommer ner i hallen, då är det en kvinna som hoppar på mig. Och det kommer jättemycket folk förbi. Det finns alltså inget civilkurage där. Och de går förbi bara och hon står där och hoppar och river och du vet, slår mig. Ingen reagerar.

I intervjuerna förekommer ett mindre antal sådana exempel på fysiska övergrepp, såsom slag mot ansiktet eller att bli spottad på. Bland de

hatbrott som anmäls till polisen utgör misshandel cirka två av tio anmälningar, vilket är i linje med resultaten från intervjuerna om att våld beskrivs som mindre vanligt än händelser som enbart avser verbala kränkningar. Som regel förekommer även verbala kränkningar vid misshandelsbrotten. Ett exempel på en sådan situation beskrivs av en intervjuperson:

Jag har själv varit utsatt för fysiskt våld, en gång. Det var ju tydligt två personer som... ja, jag skulle bara förbi och de skulle också förbi men den ena kommer tillbaka efter några sekunder och ställer sig framför mig och tar tag om ansiktet och säger "z-ordet, vad fan gör du här". Jag försöker ta bort handen från ansiktet och innan jag hann släppa den, och det var några sekunder bara, så hade den andra ställt sig bredvid mig och underifrån så slår personen till mot hakan och jag får ju ett jättestort jack på hakan och det var klockan där som rev upp det.

Bland de anmälningar som rubricerats som misshandel förekommer åtminstone några händelser där socialt utsatta EU/EES-medborgare blivit slagna, sparkade, rivna eller fått föremål kastade på sig i samband med tiggeri. I några anmälningar förekommer att det är flera personer som deltar i misshandeln. I materialet från både polisanmälningar och intervjuer beskrivs misshandeln uteslutande som helt oprovocerad, och gärningspersonen är i regel en person som den utsatte inte känner sedan tidigare. Det förekommer också fall av jämförelsevis lindrigare misshandel där ordningsvakter eller ägare till restauranger eller nattklubbar knuffar de utsatta i samband med att de nekas tillträde. Fysiska skador är ovanliga enligt vad som framkommer i både intervjuerna och anmälningarna. Bland polisanmälningarna framkommer fysiska skador i mindre än en tiondel av fallen, och då gäller det skador som inte krävt sjukhusvård.

Antiziganistiska aggressioner tar sig även andra uttryck än fysiskt våld

Även om händelser av fysisk misshandel är relativt få i såväl polisanmälningarna som intervjuerna förekommer också exempel på andra aggressiva och hotfulla beteenden. Det kan handla om händelser där personer förstört tillhörigheter eller kastat olika föremål (såsom en stol eller stenar) mot individer som uppfattas vara romer, samtidigt som man uttalat antiziganistiska uttryckt. Andra exempel gäller hot om våld eller om att döda personer på grund av att de är romer.

Sexualbrott förekommer inte i något av materialen med undantag för vissa exempel på andrahandserefarenheter i intervjumaterialet. En intervjuperson berättar exempelvis om ett samtal med en socialt utsatt EU/EES-medborgare som tigger och som beskrev erfarenheter av sexuella ofredanden i form av oönskat tafsande och sexuella anspelningar. Bland

anmälningarna förekommer hot om våldtäkt. Att sexualbrott inte förekommer i materialet kan delvis bero på att anmälningsbenägenheten för sexualbrott är lägre än för andra brottstyper (Brå 2021a).

Antiziganistiska budskap i offentlig miljö

Brås genomgång av polisanmälningar visar att det förekommer antiziganistiska budskap och begrepp i offentlig miljö i form av klotter, klistermärken och affischer. En del av budskapen kan kopplas till högerextremism genom förekomsten av symboler som hakkors, alternativt att det hänvisas till nazistiska organisationer. Dessa händelser har rubricerats som hets mot folkgrupp, klotter eller skadegörelse. I vissa fall har budskapen riktats direkt mot personer som är eller uppfattas vara romer, i andra fall mot verksamheter som arbetar med romska frågor eller lokaler som används av minoriteten. Det förekommer också att romska minnesplatser blivit nedklottrade med hakkors. I andra fall har de antiziganistiska budskapen klottrats eller placerats på platser där de kan ses av många personer, såsom i kollektivtrafiken.

I en del fall tycks budskapen vara riktade mot socialt utsatta EU/EES-medborgare. I polisanmälningarna förekommer till exempel att hakkors eller andra nazistiska symboler samt uppmaningen ”åk hem” klottrats på bilar eller byggnader där socialt utsatta EU/EES-medborgare uppehåller sig. Det förekommer också att hakkors målats på trottoaren utanför en butik där socialt utsatta EU/EES-medborgare brukar titta.

Hat och hot i digitala miljöer

Av såväl polisanmälningarna som intervjuerna framgår att internet är en arena där hat och hot mot romer förekommer, och då särskilt på sociala medier som till exempel Facebook och TikTok. I polisanmälningarna rubriceras dessa händelser ofta som hets mot folkgrupp, ofredande eller olaga hot beroende på hur budskapen delas (i privata meddelanden eller på ett öppet forum) och beroende på dess innehåll. Några av intervjupersonerna upplever sociala medier som en arena där människor pratar mer fritt och där det i stort saknas regler för hur man kan uttrycka sig om romer. En intervjuperson berättar:

Sociala medier ska vi ju inte prata om, där är det ja, nästan vilda västern när det kommer till hatbrott mot romer. Där är det ju så öppet att det inte kan bli mer öppet, men ja. Ja det går ju inte att komma till bukt med det heller.

Flera intervjupersoner beskriver erfarenheter av att det i kommentarsfälten till inlägg som handlar om romer, eller romsk kultur, skrivs fördomar och skällsord om romer och att tonen allt som oftast är negativ. Några påtalar att det är vanligt med hatiska och hotfulla inlägg i sociala medier i samband med romska högtider. Andra beskriver att hatiska kommentarer ofta publiceras i samband med annonsering av evenemang som riktar sig till romer.

Polisanmälningarna visar att hatiska kommentarer också skrivs i relation till inlägg som berör socialt utsatta EU/EES-medborgare. Här förekommer benämningar som "tiggare", "zigenarflockar" och "parasiter" tillsammans med direkta dödshot som att "man borde kasta brandbomber på dem". Vidare berättar intervjupersoner att det sprids videor på Facebook och Tiktok där romer eller socialt utsatta EU/EES-medborgare framställs negativt eller utsätts för kränkningar, och att kommentarsfälten utgörs av skratt eller nedsättande ord.

Det framgår också av såväl polisanmälningarna som intervjuerna att personer som uppfattas vara romer får ta emot hat och hot från okända personer via direktmeddelanden på sociala medier. En intervjuperson som arbetar med romska frågor berättar om de meddelanden hen tagit emot efter att ha postat en bild på en romsk flagga.

Det var ju liksom nästan dagligen som jag fick sms, eller meddelanden från folk som jag inte ens visste vilka det var, såhär trollkonton, och de kunde skriva "jävla zigenare, skäms du inte? Vad håller du på med?" Alltså typ "du borde dö".... Det blev en vardag för mig att få sådana meddelanden men jag blev mer motiverad så jag fortsätter.

En annan intervjuperson berättar om en liknande upplevelse:

När jag jobbade för [X] så var det någon som skickade en videoinspelning på en person med en mask, en sån här balaklava, och de hade en kniv i handen och berättade att han minsann skulle hitta mig och göra processen kort.

En beskrivning av fördomar om romer i internetforum

En analys av textutdragen från internetforumen Flashback och Reddit som Brå har fått ta del av visar att dessa kännetecknas av en nedlåtande och fördomsfull ton gentemot romer. Det är inte ovanligt med uppfattningar om att romer är lata, oärliga och opålitliga. Många av utdragen ger uttryck för uppfattningen att romer själva väljer att stå utanför samhället, att de hellre tigger än arbetar och att kriminalitet är en naturlig del av deras livsstil. Annat återkommande innehåll i kommentarerna berör oviljan att anpassa sitt språkbruk. Exempelvis reagerar flera starkt mot att inte få använda ordet "zigenare", trots att det kan upplevas som kränkande av andra. Rätten

att "få säga vad man vill" eller uttrycka sig fritt anses viktigare än att ta hänsyn till hur orden kan uppfattas av dem som berörs. En del inlägg riktar även kritik mot politiker för att det inte finns hårdare och striktare lagar mot tiggeri eller inresande av tiggare från andra europeiska länder. Det förekommer även uppfattningar om att romer inte kan bli en del av det svenska samhället så länge de inte "anammar den svenska kulturen".

Utsatthet för olika former av diskriminering

Både i polisanmälningar och intervjumaterialet förekommer exempel på hur personer som uppfattas vara romer behandlas missgynnande i kontakten med serviceställen eller företag som erbjuder tjänster av olika slag samt av myndigheter. Sådana handlingar kan utgöra olaga diskriminering. Andra uttryck för antiziganism som framkommer i intervjuerna är inte nödvändigtvis straffbara enligt brottsbalken, men de är ofta oförenliga med diskrimineringslagen och med mänskliga rättigheter.

Olaga diskriminering avser när individer på grund av ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung, trosbekännelse eller sexuell läggning behandlas annorlunda än andra av näringsidkare eller myndigheter (16 kap. 9 § BrB). Det kan handla om att nekas inträde till exempelvis en restaurang eller en bar, eller att i en butik utsättas för särskiljande eller kränkande behandling. Utöver olaga diskriminering finns också bestämmelser i diskrimineringslagen (2008:567) som förbjuder diskriminering. Lagen saknar straffrättsliga bestämmelser, och till skillnad från olaga diskriminering enligt 16 kap. 9 § BrB omfattas även arbetsmarknaden av diskriminering på grund av kön eller ålder.

Erfarenheter av att nekas inträde

Många intervjupersoner berättar om erfarenheter av att nekas tillträde till serviceställen såsom restauranger, hotell, caféer och barer eller campingplatser med hänvisning till att de är romer. Ofta är det vakter eller personal som på eget initiativ avvisar målsägande, men ibland framgår att det finns en uttalad uppmaning från en chef om att neka personer som vakten uppfattar vara romer inträde. En intervjuperson berättar om ett besök på en bensinmack:

Jag och min fru skulle tanka och min fru skulle betala och killen som jobbar där säger "du får inte komma in här", till min fru. "Jag expedierar dig genom den här nattluckan. (...) min chef har sagt att romer inte får komma in i själva butiken på bensinmacken".

Det förekommer också att man bokar hotellrum via telefon, men vid ankomst fått höra att det är fullbokat när man ska checka in, vilket förknippats med att den romska identiteten då blivit synlig.

Andra exempel som nämns av intervjupersonerna rör händelser i kollektivtrafiken där busschaufförer eller tågvärdar inte släpper ombord personer som uppfattas vara romer, eller avvisar dem från platsen. Det förekommer också exempel på vad intervjupersonerna uppfattar som mer indirekta sätt att förhindra att romer släpps in på färdmedel, som att säkerhetskontrollen tar längre tid än för andra resenärer.

Negativ särbehandling

Falska anklagelser om stöld i mat- eller klädesbutiker är en vanlig, återkommande upplevelse i intervjuerna. Flera intervjupersoner beskriver hur personal och väktare i butiker misstänkliggör personer som uppfattas vara romer genom att följa efter när de handlar eller genom att beskylla dem för att stjäla. En intervjuperson berättar om en sådan händelse i en affär:

Jag blev misstänkt för att stjäla och fick vänta in så att de skulle se kamerorna och allting, och så har de redan ringt polis. Och när polis kommer fram så nekar jag och så lyssnar inte polisen heller på mig. Jag bad dem liksom sätta på kamerorna och "kolla", då inser de att jag inte tagit någonting. Jag hade ingenting på mig heller, och så lät de mig gå. Det var ju onödigt för jag känner att jag blev utskämd bland så mycket folk och det var varken polisen eller någon som trodde på en bara för att man var klädd på ett visst sätt.

I intervjuerna förekommer flera exempel på incidenter i mataffärer där romer anklagas för att ha stulit på sätt som drar till sig uppmärksamheten från andra kunder, vilket beskrivs som särskilt förnedrande. När det sedan visar sig att misstankarna inte stämmer händer det sällan att individen får en ursäkt. I polisanmälningarna finns också liknande exempel. I en anmälan blev till exempel två kvinnor kroppsvisiterade av manlig personal (vilket upplevdes som särskilt kränkande) i samband med grundlösa anklagelser om stöld.

I intervjuerna förekommer även exempel på hur personer behandlas annorlunda och med misstänksamhet genom att nekas öppen nota i en bar trots att andra får det, eller att på en bensinmack behöva betala innan man använder bensinpumpen, eller att på annat sätt inte få samma service som icke romer. I kontakt med olika samhällsinstitutioner uttrycks utsattheten ofta genom misstänkliggörande, exempelvis genom att bankpersonal

försvårar eller ifrågasätter individers förmåga att starta ett konto eller att ansöka om lån. Ett annat exempel från en intervju rör en arbetsförmedlare som uttryckt sig öppet föraktfullt genom att påstå att romer inte vill arbeta och slösar dennes tid. I såväl anmälningar som i intervjuerna förekommer att romer mötts av fördomar i kontakten med socialsekreterare. Det förekommer också exempel på hur intervjupersonerna mött antiziganistiska fördomar inom sjukvården.

Flera intervjuade beskriver även upplevelser av diskriminering på bostadsmarknaden. Det handlar om att ha blivit dåligt behandlade av hyresvärdar när de sökt bostad eller att ha nekats bostad med hänvisning till att de är romer. Några beskriver hur de inte får svar trots flertalet kontaktförsök, men också att hyresvärdar uttryckligen säger att de inte vill ha romer som hyresgäster. Vissa har även gett uttryck för rasistiska föreställningar om att romer är smutsiga, eller hänvisat till att andra grannar kommer att klaga om romer flyttar in.

Diskriminering i arbetslivet och i skolan

Erfarenheter av diskriminering i arbetslivet beskrivs i flera intervjuer. Det handlar om utebliven löne- eller kompetensutveckling, eller att chefen på annat sätt behandlar en sämre efter att intervjupersonens romska bakgrund har blivit känd. Ofta rör det sig om fördomar och kommentarer som ifrågasätter intervjupersonens trovärdighet eller kompetens, men det förekommer också allmänt nedsättande kommentarer om romer och att antiziganistiska uppfattningar uttrycks, som i följande exempel:

Allting var jättebra, tills den dagen. Jag hade jobbat där i ungefär 6 månader och jag berättade för en utav cheferna då att jag hade romsk bakgrund. Och så blev det direkt väldigt stora konflikter. Han berättade att zigenare är världens sämsta människor, alltså att de var avskum.

I intervjuerna lyfts även händelser i skolan. Det beskrivs exempelvis att lärare uttryckt sig nedvärderande om romer som grupp, eller att de ifrågasatt och uttryckt besvikelse över intervjupersonernas val att bära romsk traditionell klädsel. Det förekommer också att intervjupersonerna beskriver att de mött fördomar mot romer i kontakten med elevhälsan.

Upplevelser av strukturell diskriminering

I intervjuerna förekommer också exempel på strukturell diskriminering som avser regelverk, normsystem och tankemönster som genomsyrar samhället och som påverkar individers och grupperns möjligheter

(Diskrimineringsombudsmannen 2004). Ett återkommande tema från intervjuerna är upplevelsen att romer missgynnas på arbetsmarknaden. Ett annat är att romer inte ges inflytande i sakfrågor som berör dem, samtidigt som deras perspektiv undervärderas eller bemöts med misstänksamhet. Även erfarenheter av att inte bli inbjuden till diskussioner där beslut eller problemformuleringar lyfts, samt att som aktiv i romska rättighetsfrågor inte bli tagen på allvar som sakkunnig.

Andra diskriminerande handlingar

Ytterligare ett perspektiv som lyfts av flera är upplevelsen av att enskilda individer som missköter sig genom att till exempel begå brott blir representanter för hela gruppen.

Jag tänker att det finns en historisk antiziganism i Sverige som fortfarande präglar samtalen och den reala bilden av romer. Romer porträtteras väldigt kollektivt generellt sett, om det är så att individer begår brott eller vad det kan vara, kollektivt bestraffas.

Det kan handla dels om att romer blir bedömda utifrån enstaka händelser som inträffat där en rom begått ett brott, eller att sådana händelser för aktiva i en organisation spiller över på mötesagendan under ett möte där det egentligen var tänkt att diskutera andra sakfrågor, men där man i stället då behöver ägna tid åt att försvara sig som grupp.

Mikroaggressioner i vardagen

I framförallt intervjuerna förekommer beskrivningar av uttryck för antiziganism som inte alltid utgör brott, men som kan upplevas som minst lika allvarligt och kränkande för den som utsätts, särskilt eftersom det ofta rör sig om upprepade händelser i vardagen. Gemensamt för många av de intervjuade är erfarenheter av att möta olika former av mikroaggressioner. Det kan handla om att få obehagliga blickar på stan, att någon himlar med ögonen eller höjer på ögonbrynen när man passerar, eller om att någon stirrar eller vänder sig bakåt när man har passerat för att "kolla en extra gång". En intervjuperson beskriver hur hon utsattes för ett test på sin arbetsplats genom att kollegor medvetet lämnade sina plånböcker i lunchrummet för att se om hon skulle ta dem. Ytterligare några intervjuade, som inte är öppna med sin romska identitet, beskriver att de fått uppleva tillfällen där personer talar illa om romer som grupp, utan att personerna förstår att, eller hur, intervjupersonen påverkas av det.

Variationer i utsatthet

I intervjuerna framkommer uppfattningar om att utsattheten kan drabba romer eller personer som uppfattas vara romer olika. En återkommande uppfattning bland intervjuade är att synliga attribut såsom traditionell klädsel ökar risken för utsatthet.

I Brås material förekommer också skillnader i utsattheten som drabbar män respektive kvinnor. Därutöver tycks utsattheten som drabbar barn i viss mån skilja sig från den som drabbar vuxna.

Synlighetens betydelse

Antiziganistiska hatbrott drabbar framför allt personer som är eller uppfattas vara romer. Av det följer att attribut som avkodas som romska gör risken att utsättas större. Intervjupersoner som bär traditionell romsk klädsel antingen till vardags eller till helg och festligheter beskriver att de inte bara får ta emot blickar från andra i offentlig miljö utan att de ibland också nekas inträde till restauranger eller festlokaler med hänvisning till kläderna. Det förekommer också exempel där intervjupersoner berättar att de oftare stoppas av polis om de bär vissa attribut. En intervjuperson berättar om hur han blev stoppad av polis och också fick sina smycken beslagtagna:

Man blir stoppad för poliskontroll och så. Om man bär hatt och kostymbyxor och liknande så misstänker de en väldigt mycket. Mina smycken, guld och likande, har blivit beslagtagna flera gånger. Bara för att man misstänker att det är stöldgods. Trots att man har en inkomst och kan visa upp att man har kvitton så har det tagits ändå.

Av såväl tidigare studier (Wallengren och Mellgren 2017) som i det material som Brå studerat framgår tydligt att socialt utsatta EU/EES-medborgare riskerar att utsättas för antiziganistiska hatbrott på grund av att de uppfattas som romer, oavsett om de själva identifierar sig som rom eller inte. Flera intervjupersoner är av uppfattningen att utsattheten för hatbrott i den här gruppen är relativt stor till följd av den synlighet som tiggeri i offentlig miljö medför. En intervjuperson som arbetar med stöd åt socialt utsatta EU/EES-medborgare beskriver att det oftast rör sig om verbala kränkningar som motiveras av både antiziganism och generell främlingsfientlighet.

Kvinnor utsätts oftare och på andra sätt än män

I polisanmälningar om antiziganistiska hatbrott är det något vanligare att målsägande är en kvinna än en man.¹⁰ Flera intervjupersoner har också uppfattningen att kvinnor är mer utsatta än män och att det finns ett samband med synlighet.

Jag tror att kvinnor utsätts mest. Eller jag vet det! Det kan vara verbala påhopp med rasistiska uttryck. Och det händer ju alltså inte bara i affärer och butiker utan också i offentliga miljöer. Speciellt vad det gäller den finskromska gruppen. Kvinnorna, de kan ju inte gömma sig med de vardagsdräkterna.

I såväl polisanmälningar som intervjuer framkommer omständigheter som talar för att kvinnor och män också delvis utsätts på olika sätt. Det kan handla om att kvinnor vid utsatthet för verbala antiziganistiska kränkningar även kallas "hora". Det förekommer också att gärningspersonen gör anspelningar på att den som utsätts ägnar sig åt prostitution, eller kommenterar kvinnors kroppar i negativa ordalag. I intervjuerna finns också exempel på antiziganistiska uttryck riktade mot kvinnor som inte nödvändigtvis behöver vara brottsliga, men som intervjupersonerna menar haft stor påverkan. Det kan vara kommentarer baserade på negativa stereotyper om att romska kvinnor inte förväntas arbeta eller utbilda sig eller om att man förväntas ha många barn.

Han [lärare på komvux] kände igen mitt efternamn, och han var så här "Nämen du X, ska inte du ha fem barn och koka soppa hemma?". Jag sa "Hur menar du nu?". Och han sa "Nej men ni romer skaffar ju barn när ni är 15 år, har du några ungar?". Och där sitter jag i ett fullt klassrum, blandade människor, och känner mig superförminskad.

Förutom att bärandet av traditionella romska kläder gör det möjligt för gärningspersoner att enklare avkoda en individ som romsk, så beskriver intervjupersonerna att det finns särskilda antiziganistiska föreställningar kring kvinnors kjolar. Det gör att kvinnor som bär sådana oftare utsätts för diskriminering i butiker i form av kontroller och misstankar om att stjäla. I såväl anmälningar som intervjuer finns också exempel på kvinnor som blivit ombedda att visa kjolen efter att de anklagats för stöld. En intervjuperson berättar om en händelse som exemplifierar fördomarna som finns om kjolarna:

Det var en gång när jag var på finlandsbåten på väg till Finland och stod i kafeterian i kön. Så var det en liten flicka som var, jag vet inte, tre fyra fem år gammal. Som frågade

¹⁰ När det förekommer flera målsägande har den som i anmälan framstått som mest utsatt valts ut som den primära målsäganden och det är karaktäristiska avseende denne som har kodats. Det innebär att t.ex. redovisningar av kön eller ålder utgår från den primära målsäganden.

sin mamma "Mamma vad har hon för kläder på sig?". Och mamman kollade såhär snett och kollade sen på sin dotter och sa "Ja men hon har kläder så hon kan sno."

När den som utsatts är under 18 år

I intervjuerna förekommer flera exempel på barns utsatthet för antiziganistisk i form av verbala kränkningar, diskriminering och misshandel. Några av dessa händelser har varit riktade specifikt mot barnet, andra mot familjen i stort. Bland de polisanmälda antiziganistiska hatbrotten¹¹ framkommer att den primära målsäganden är under 18 år i cirka en av tio anmälningar.¹² Barnen är i åldern 7–17 år, med en medelålder på 14 år.

Misshandel vanligare bland barn

Barns utsatthet för antiziganistiska hatbrott liknar vuxnas på så vis att brotten sker i flera olika miljöer och sammanhang där barn vistas. I såväl intervjuer som polisanmälningar förekommer att barn utsatts både i skolan och när de rör sig utomhus eller i kollektivtrafiken. De kan handla om verbala kränkningar i form av nedsättande begrepp eller hot om våld.

De vanligaste brottsrubriceringarna i anmälningarna om antiziganistiska hatbrott mot barn under 18 år är misshandel och ofredande. I såväl anmälningar som intervjuer finns också exempel där barn utsatts för våld, av såväl okända personer som personer de känner eller känner till. Bland anmälningar som avser barns utsatthet är det lika vanligt att gärningspersonen är ett barn som att det är en vuxen.

Utsatthet i skolan

I intervjuerna beskrivs skolan som en plats där barn för första gången kommer i kontakt med kränkande begrepp om romer. Enligt personer som Brå intervjuat är det vanligt att barn inom skolan blir kallade "zigenare" eller "tattare", eller att deras romska bakgrund på annat sätt förlöjligas. En intervjuperson berättar:

Min son frågade mig "Vad är zigenare, varför blir jag kallad zigenare och pekad på?". Och jag blir såhär "Jag vet inte, vad menar du?". "Alla kallar mig zigenare och jag mår inte bra av det. Vad är det för någonting? "

I såväl anmälningar som intervjuer framgår att utsattheten för verbala kränkningar i skolan ibland pågått en längre tid i form av mobbning. Det

¹¹ Gäller polisanmälningar åren 2016–2022.

¹² Barn förekommer i fler anmälningar, men då har inte brottet bedömts riktat primärt mot barnet.

finns också exempel på att upprepade kränkningar övergått till våld. En intervjuperson berättar:

Ja alltså det var en tjej som berättade att hon blev utsatt av flera killar, och hon blev utsatt under en längre period. Det började med att de sa "zigenare" och sen utvecklades det och man sa "du är en tiggare", "dina föräldrar sitter utanför ICA" och sådana saker. Till att det utvecklades och eskalerade till slagsmål och hon blev slagen.

Att barn utsatts för våld i skolan är ett återkommande tema i Brås intervjuer. Några intervjupersoner har erfarenheter av att deras barn blivit slagna i skolan av klasskamrater på grund av sin romska identitet. Andra har egna erfarenheter av utsatthet under skoltiden. En intervjuperson berättar till exempel att hen blev "påhoppad varje rast". Andra intervjupersoner känner någon vars barn blivit slagna. En berättar exempelvis om en pojke som återkommande blev slagen under sin tid i förskoleklass, vilket resulterade i att pojken inte ville gå till skolan. Föräldrarna fick då i tredje klass höra av socialtjänsten att det är bättre att barnet omhändertas eftersom föräldrarna inte kunde förmå barnet att gå till skolan.

Flera intervjupersoner har uppfattningen att skolan inte agerat tillräckligt handlingskraftigt samt att utsattheten "viftats bort" när barnet eller dess vårdnadshavare meddelat lärare eller rektor. En intervjuperson berättar exempelvis om sin erfarenhet efter att postat en text på sociala medier om att det är fel att använda ordet "tattare":

Och så gick jag till skolan dagen efter, tänkte inte så mycket på det. Och gick in i ett klassrum. Och då var det en kille som går i min parallellklass, som jag läser spanska med. Som skriker rakt ut i klassrummet "dö din jävla tattare" och tittar på mig. Ingen i klassrummet reagerar och min klasslärare avfärdar det totalt. Jag går till skolledningen och de säger "Ja men han är kanske kär i dig. Han vill få din uppmärksamhet".

Skillnader i utsatthet mellan flickor och pojkar

Av anmälningarna om antiziganistiska hatbrott framgår att det är ungefär lika vanligt att barnet som utsätts är en pojke som en flicka. Däremot är brottsrubriceringen misshandel i hälften av anmälningarna där målsägande är pojke, något som bara förekommer i knappt en femtedel av anmälningarna med flickor som målsägande. Samtidigt är det vanligare att målsäganden är flicka vid anmälningar om verbala kränkningar (icke-fysiska kränkningar, olaga hot, ärekränkning).

Sett till samtliga anmälningar rörande antiziganistiska hatbrott där barn är målsägande finns en skillnad mellan flickor och pojkar när det gäller relationen till gärningspersonen. När den utsatta är flicka är

gärningspersonen oftast en skolkamrat. Det kan exempelvis handla om en elev som trakasserat två tjejer med verbala kränkningar under en längre tid. Däremot är det vanligast att gärningspersonen är en okänd person när den utsatta är pojke. Det kan då exempelvis handla om flera gärningspersoner som håller i, hotar och säger nedsättande saker till pojken.

Barn som utsatts med sina föräldrar eller med andra vuxna

Det förekommer i intervjuerna att vuxna haft sina barn med sig när de fått glåpord kastade efter sig. En intervjuperson berättar om ett sådant tillfälle i kollektivtrafiken:

Det var en gång i tunnelbanan. Och jag blir alltid rädd om det är någon som ropar jävla zigenare. Jag säger till barnen "kom kom kom vi går, kom vi går, kom vi går". Men jag är lite såhär att jag inte vågar. Jag tänker att den här personen inte kan må bra som skriker sådana saker. Det var någon kvinna som nästan hoppade på mig på tunnelbanan och började skrika på finska "ni zigenare, ni stjäla, ni tar alla pengar". Jag sa "du får gå någon annanstans, jag har små barn här. Du får gå någon annanstans och ha dina egna åsikter. Jag har inte tagit dina pengar". Det var såhär att jag var tvungen att flytta på mig hela tiden med barnen och hon följde efter och jag blev faktiskt beredd... Hon höll på hela tiden med sin väska och jag tänkte att "tänk om hon har en kniv eller vapen eller någonting".

Också i händelser där vuxna utsatts för diskriminering på serviceställen eller i butiker har barn ibland varit närvarande. Det gäller tillfällena där de blivit förföljda av personal i butik eller nekade inträde på exempelvis ett kafé eller på bussen.

Några huvudpunkter om karaktären på antiziganistiska hatbrott

Sammanfattningsvis omfattar utsattheten alltifrån lagbrott som går att polisanmäla till subtila handlingar, såsom fördomsfulla blickar. Den omfattar också strukturer i samhället som är svåra att angripa juridiskt, men som kan vara lika effektiva för att skapa en känsla av utanförskap bland romer. Tillsammans begränsar dessa handlingar friheten för romer och personer som uppfattas vara romer.

Några händelser som beskrivs i intervjuerna utgör hets mot folkgrupp, förolämpning, olaga hot, olaga diskriminering, våldsbrott och sexuell ofredande. Nedsättande ord som "zigenare", "tattare" eller "smuts" är exempel på antiziganistiska kränkningar som beskrivs förekomma på olika platser och forum som till exempel i skolan, på offentliga platser och i sociala medier. Även hot om att "bränna upp" någons hem eller önskningar om att någon borde ha mördats under förintelsen förekommer. Några

intervjupersoner berättar om fysiska övergrepp, såsom slag mot ansiktet eller att bli spottad eller sparkad på. Det finns också tecken på att utsatthet för antiziganistiskt motiverat våld är vanligare bland barn än bland vuxna.

Personer som är eller uppfattas vara romer nekas också ibland tillträde till restauranger, kaféer eller butiker på grund av sin etniska tillhörighet eller genom att bära traditionell klädsel. Vissa berättelser omfattar även poliser som använder våld och rasistiska slagord vid fordonskontroller eller kontroller i affärer, samt vid avvisningar från exempelvis affärer eller nattklubbar eller tågstationer

Något som genomsyrar intervjuerna är upplevelsen av diskriminering, vilket tycks prägla de intervjuades tillvaro till den grad att många andra uttryck för antiziganism normaliseras och förminskas. Den här diskrimineringen tar sig bland annat uttryck i form av negativ särbehandling och stereotypa föreställningar om gruppen. Det upplevs av deltagarna som socialt accepterat bland många i den svenska befolkningen. Sådana uttryck kan förekomma öppet, även i närvaro av andra, utan att de ger upphov till reaktioner från omgivningen.

Anmälan och erfarenheter av rättsväsendet

Intervjuerna visar att det finns flera skäl till att romer och andra som utsatts för antiziganistiska hatbrott avstår från att anmäla sin utsatthet till polisen eller till andra aktörer. De främsta anledningarna uppges vara ett bristande förtroende för rättssystemet, en rädsla för negativa konsekvenser och att rättsprocessen upplevs som en börda. En annan vanlig orsak är upplevelsen att anmälningar ändå inte leder till något. Nedan ges en närmare beskrivning av intervjupersonernas reflektioner kring anmälan och deras erfarenheter av rättsväsendet.

Om erfarenheter av rättsväsendet

Förtroendet för polisen är lågt

Flera av Brås intervjupersoner uttrycker en misstro gentemot polisen. Misstron baseras i vissa fall på faktiska erfarenheter av interaktioner med polisen, i andra fall på andras erfarenheter eller berättelser. Några av intervjupersonerna bär med sig erfarenheter av att inte ha fått hjälp av polisen när de har behövt det. Vissa har i stället fått motta fördomsfulla uttalanden. Det kan exempelvis handla om att polisen ifrågasätter varför de kallats till platsen eftersom *”romer brukar sköta sånt här själva”*. Flera beskriver det som ett stort steg att som rom ens ta sig till en polisstation på grund av rädsla för ett negativt bemötande.

Flera intervjupersoner nämner det så kallade ”romregistret” där polisen i Skåne registrerade över 4 000 romer. Registreringen baserades på etnicitet utan att personerna varit misstänkta för brott och även barn förekom i registret. Avslöjandet av registret skedde år 2013. Att en polismyndighet i Sverige i modern tid upprättat ett sådant register upplevs av intervjupersonerna som särskilt allvarligt.

Man får försvara sig själv så gott man kan och undvika polis och socialtjänst. Dem kan man tyvärr inte lita på. Det är många romer som känner likadant. Det är dagligen diskussion bland romer att tyvärr kan man inte lita på dem. Det bevisades också 2013 i Skåne när man hade ett register på alla romer där den heter zigenarlistan. Det bara bevisar hur sjuka poliser det finns. Och det är aldrig en polis som gjort allt det där själv. Det är flera poliser tillsammans.

För en del intervjupersoner baseras misstron på ärvda erfarenheter som förts vidare från generation till generation utifrån upplevelser av att romer sedan lång tid tillbaka behandlats illa av myndigheter generellt och polisen i synnerhet. Myndighetsrådslan har i andra studier beskrivits som ett så kallat transgenerationellt trauma som romer som grupp bär på (jfr Mulinari m.fl. 2024). En aktiv berättar:

Inom gruppen så finns det lite det där med att det kan vara mer bland oss resande, men du får inte gola. Du får inte anmäla, du får inte skvallra. Och det är någonting. Och det är också en kulturell grej som alla får med sig. Och jag vet inte, jag tror det är samma för romer. Men om jag tänker logiskt i det så har det ju att göra med att det är en myndighet. Vi har ju en myndighetsrådsla inom gruppen som är väldigt stark. Med omhändertagande av barn och sterilisering av vuxna på grund av etnicitet, du har ju hela den historiken bakom dig.

Andra intervjupersoner baserar sitt låga förtroende för polisen på egna eller andras upplevelse av poliser som utför ID-kontroll enbart på grund av personers utseende, kläder eller efternamn. Det beskrivs som en del av en strukturell rasism som drabbar romer i större utsträckning än andra.

Om anmälan

Rättsliga konsekvenser ovanliga

I ungefär hälften av de hatbrottsanmälningar som omfattas av studien har en förundersökning inletts. Nästan samtliga förundersökningar som inleds har sedan lagts ner, och endast tre procent av anmälningarna har lett till åtal. Detta trots att det i flertalet anmälningar finns en utpekad eller misstänkt gärningsperson. I en del anmälningar där gärningspersonen bedömts vara okänd framkommer att det handlar om servicepersoner, vakter eller liknande, vilket borde göra det möjligt att identifiera dessa utifrån plats och tidpunkt. Därtill framkommer det att vittnen finns i drygt 4 av 10 anmälningar. Att det förekommer förhör med vittnen är dock ovanligt. Att en förundersökning endast inleds i ungefär hälften av ärendena medför att en stor del av gärningspersonerna inte uppmärksammas av rättsväsendet, och även i de fall där de uppmärksammas visar studien att det sällan leder till konsekvenser. Cirka 16 procent av anmälningarna avser dock ärekränkingsbrott, som hör hemma under enskilt åtal. Det innebär att åtal i de allra flesta fall måste väckas av målsäganden själv (5 kap. 5 §, BrB).

I vissa anmälningar framgår att brott inte kan styrkas, och i flera fall kan ord stå mot ord samtidigt som det saknas andra indicier för att en utredning ska anses motiverad. En intervjuperson från polisen beskriver:

Och överlag kan jag säga, de här olaga diskrimineringsärendena, för det första får vi in väldigt få, och väldigt få går till åtal, därför att det är en brottstyp som är ganska svår att leda i bevisning. Liksom vad har man haft för motiv, vem har sagt vad, är det missuppfattning eller stämmer det, det är inte så lättutrett.

Låg upplysning påverkar anmälningsbenägenheten

Av intervjuerna framgår erfarenheter av att ärenden hos Polisen eller Diskrimineringsombudsmannen (DO) läggs ner, trots att det finns bevis eller vittnen. Detta skapar en känsla av att det "inte är lönt" att anmäla.

Även när anmälningar görs upplever flera att rättsväsendet förbiser hatbrottsmotiv. En intervjuperson från polisen beskriver också att det i en anmälan kan vara svårt att identifiera hatbrottsmotiv.

Jag tror att överlag så är det svårt för utredare att ställa frågor som liksom bevisar upp hatbrottsmotivet. Vi märker det. De som är vana vid att jobba, och framför allt med misstänkt då, att ställa frågor om varför individen gjorde så och så och vad den tycker om människor med romsk härkomst eller vad det skulle kunna vara. Det kräver ju något alldeles extra med att vara bekväm med det. Där märker vi, det hör liksom till specialistrollerna skulle jag ändå säga. Att ha den tryggheten. Där skulle vi absolut behöva hjälpa ordinarie utredningsorganisation att känna att man är trygg i att ställa de frågorna som är nödvändiga för att vi ska kunna bevisa detta.

En anmälningsprocess kan vara tidskrävande och psykiskt påfrestande. För många utgör en anmälan en enorm ansträngning som inte uppfattas ligga i proportion till utfallet, som i de flesta fall innebär en nedläggning utan att någon döms för brottet. Flera intervjupersoner understryker samtidigt vikten av att anmäla som ett sätt att synliggöra antiziganistiska hatbrott. Det förekommer personer som säger att de som regel alltid anmäler, och det förekommer också intervjupersoner som berättar att de uppmuntrar andra att polisanmäla eventuell brottsutsatthet. Några av de organisationer som Brå har intervjuat uppger exempelvis att de bedriver ett arbete där de uppmanar sina medlemmar att anmäla utsatthet till Polismyndigheten eller Diskrimineringsombudsmannen, och att stöttningen av individer är en viktig del av verksamheten.

Vi har ett nära samarbete med [regional diskrimineringsbyrå], att vi hjälper till så att de också anmäler där, och att vi jobbar på den delen och få andra att anmäla. Och de säger ju att de, jämfört med andra byråer, har fler fall och driver romska ärenden just för att vi också har samverkan.

Omständigheter vid brottet har betydelse

Intervjumaterialet visar på en normalisering av mindre allvarliga vardagshändelser. Diskriminering beskrivs av vissa som så vanligt att de till slut inte reagerar lika starkt och i stället börjar att se det som en naturlig del av vardagen. Man vänjer sig vid ett negativt bemötande och väljer att gå vidare med sitt liv i stället för att lägga energi på att göra en anmälan. Enligt vissa kan det dessutom finnas skamkänslor kopplade till det som hänt, vilket bidrar ytterligare till att man drar sig för att berätta om det. Det förekommer också att intervjupersoner klandrar sig själva för sin utsatthet och känner skuldkänslor.

Rädsla för negativa konsekvenser

Ett annat vanligt tema från intervjuerna rör oro för vilka eventuella konsekvenser en anmälan kan få för individen, eller för familjen. Det finns exempel på att man avstår från att anmäla för att inte "ställa till det mer" för familjen. En intervjuperson beskriver också en oro inför en omvänd skuldbörda:

Det är så inbäddat i vårt system – varför ska jag ringa polisen, det kommer ändå bli mitt fel i slutändan. Om jag ringer, att man har lite det här tankesättet. Om jag sitter och bråkar här med en rasist och ringer polisen, då kommer det ändå bli så att det är mitt fel. Vem kommer de tro på? Svensken eller romen? Så har jag vuxit upp.

Ett annat exempel som nämns är rädslan för att en potentiell arbetsgivare ska få reda på att man har gjort en anmälan i samband med en tidigare rekryteringsprocess. En intervjuperson beskriver att det upplevs försvåra framtida jobbmöjligheter:

Min spontana reaktion var att det här inte är okej och det här ska anmälas typ, men sen när jag började tänka mer så försvårar det ytterligare för mig om jag gör det. Så då har jag valt att dra mig för det. Ja. Det är fel, rent moraliskt från min sida, men samtidigt har jag tänkt att det här inte kommer gynna mig om en arbetsgivare kommer googla mig och se att jag har anmält en annan rekryteringsprocess.

Brist på information om vart man ska vända sig

Utifrån intervjuerna tycks hatbrott riktade mot organisationer eller individer som är aktiva i frågor om romers villkor anmälas i större utsträckning än andra antiziganistiska hatbrott. De intervjuade som är aktiva i romska rättighetsfrågor beskriver en låg kunskap hos privatpersoner om vilka aktörer som kan vara relevanta att vända sig till vid

olika typer av utsatthet. Många händelser av antiziganism utgör inte hatbrott och andra aktörer än polisen kan bli aktuella för stöd. En skev eller osaklig medierapportering kan exempelvis anmälas till Granskningsnämnden för radio och tv, medan brott kan anmälas till Polismyndigheten. Diskriminering och rasism kan i sin tur anmälas till andra instanser, såsom Diskrimineringsombudsmannen. Stödet skiljer sig dessutom åt mellan olika aktörer; vissa erbjuder praktisk hjälp och utredning, medan andra enbart informerar om vilka rättigheter den utsatta har. Denna uppdelning gör systemet svåröverskådligt och kan avskräcka personer från att anmäla. Flera intervjupersoner anger brist på information om vart man ska vända sig som en anledning till de inte anmäler.

Det räcker inte med det här att man ska vända sig till DO och granskningsnämnden och JO, jag tror inte det räcker till. Folk vet inte vem som hanterar vilka frågor. Alla känner till DO mer eller mindre. Och sen skickar man iväg en anmälan, men de hanterar inte specifikt en fråga. Det kan handla om hets mot folkgrupp och det ska anmälas till polisen. Det kan handla om något som är mer för justitieombudsmannen. Det kan handla om media, tv, radio och som ska gå till granskningsnämnden. Det kan gå till, gud vad heter de, de som är för boende, nämnden. Hyresnämnden är ett annat exempel. Överklagande för till exempel när det gäller förvaltning, förvaltningar va, förvaltningsrätten. Det är en riktig djungel.

Socialt utsatta EU/EES-medborgare kan behöva annat stöd

Flera av Brås intervjupersoner är av uppfattningen att socialt utsatta EU/EES-medborgare sällan anmäler sin brottsutsatthet. Intervjuerna visar också att gruppen kan uppleva andra hinder för anmälan som delvis kan ha att göra med språkförbristningar eller bristande lokalkännedom. En intervjuperson som arbetar inom en organisation beskriver att de har erfarenheter av att hjälpa sina medlemmar att anmäla olika former av utsatthet till Polisen.

Det händer att jag får frågan "kan du hjälpa mig att få en skriven notis till polisen att jag blev", vad vet jag "attackerad, eller trakasserad", eller "mina saker blev stulna". Och de går därefter till polisen med den här notisen. Där står det också att de behöver tolk för att prata med polisen och anmäla vad de har för problem (...) Jag kan också hjälpa dem att sammanfatta och förklara på ett sätt som polisen ska kunna förstå eftersom de inte ens vet var de var när en händelse hände. Jag kan hjälpa dem att "okej var var det där det hände? Kanske [plats], vart på [plats] och så går vi tillsammans med Google maps och försöker hitta den platsen.

Några huvudpunkter om anmälan och erfarenheter av rättsväsendet

Mörkertalet för antiziganistiska hatbrott bedöms som högt. Samtidigt som flertalet intervjupersoner anser att det är viktigt att anmäla alla händelser eftersom det bidrar till att synliggöra utsattheten upplever majoriteten att det finns olika omständigheter som hindrar att det sker.

Många anser att det är svårt att veta vart man ska vända sig för att anmäla en händelse. Det finns olika aktörer med skilda ansvarsområden. Det råder ibland osäkerhet kring vilken myndighet som hanterar vilka frågor, vilket gör tröskeln för att anmäla högre.

Flera väljer att inte anmäla sin utsatthet eftersom de inte upplever att det leder till några konsekvenser. Rättsliga påföljder är relativt ovanliga, och anmälningar resulterar ofta i att ärenden läggs ner utan att någon ställs till svars. Detta bidrar till ett lågt förtroende för hela anmälningsprocessen. Polisen nämns som en myndighet man har lågt förtroende för, och flera uttrycker en oro för att bli dåligt bemött eller inte tagen på allvar i samband med anmälan. Därtill händer det att anmälningsmottagare förbiser hatbrottsmotiv, vilket ytterligare försvagar tilltron till rättssystemets förmåga att hantera antiziganistiska hatbrott. Det framkommer också en rädsla för negativa konsekvenser av att anmäla, exempelvis repressalier eller ökad utsatthet.

En anmälan upplevs som en stor ansträngning känslomässigt, praktiskt och tidsmässigt som inte står i proportion till det sannolika utfallet. När processen oftast slutar i nedläggning riskerar det att förstärka känslan av maktlöshet och bidra till att ytterligare utsatthet inte anmäls.

Konsekvenser och strategier

Utifrån Brås intervjuer redovisas i det här kapitlet de konsekvenser som antiziganistiska hatbrott, och närliggande uttryck för antiziganism, har för romer.

Känslomässiga konsekvenser och ohälsa

I intervjuerna med hatbrottsutsatta romer beskrivs att utsatthet för hatbrott eller närliggande uttryck för antiziganism lett till såväl direkta som långsiktiga känslomässiga konsekvenser. Intervjupersonerna beskriver att de i direkt anslutning till händelsen upplevt sig rädda, ledsna eller chockade. En intervjuperson berättar att hon började gråta direkt i samband med att en lärare ifrågasatte hennes möjlighet att göra praktik på grund av hennes romska identitet. En annan beskriver det som att hon ”frös”, och först efteråt sa ifrån till en kollega som sagt något kränkande till henne. Flertalet utsatta uttrycker en oro för att utsättas igen, ofta för ett allvarligare brott, och några intervjupersoner uttrycker en oro över att deras barn, eller andra familjemedlemmar, ska utsättas.

Återkommande i intervjuerna är också att hatbrottsutsattheten och utsatthet för andra former av antiziganism lett till försämrad hälsa i form av stress, sömnsvårigheter, trauma, psykisk ohälsa och en känsla av utanförskap. Vissa beskriver sina erfarenheter av diskriminering som ett livslångt trauma som leder till depression, känslor av minskat människovärde, dålig självkänsla och konstant rädsla eller oro. En intervjuperson berättar att hens hälsa försämrades så pass mycket efter att hen utsatts på sin arbetsplats att hen sjukskrevs:

Jag tog tjänstledigt på grund av det här. Jag blev sjukskriven också på heltid. Jag var heltidssjukskriven på grund av arbetsrelaterad stress, och stress som bestod av... Jag blev sjuk av det där. Jag fick högt blodtryck och massa andra saker. Ja, det är väldigt mycket som har hänt under den perioden där. Det är jobbigt.

Konsekvenser för romska barn

Intervjupersonerna beskriver liknande känslomässiga konsekvenser vid utsatthet som barn som i vuxen ålder. Några beskriver att de känt sig ledsna, arga, hotade, mindre värda eller förminskade när de utsattes som barn. Det förekommer intervjupersoner som minns att de blivit förvånade när de utsattes, och inte förstått varför just de utsatts, medan andra

beskriver att de vetat sedan de var väldigt små att de utsatts för att de är romer. De har alltså levt med uppfattningen att vara annorlunda och med erfarenheter av utsatthet som väntade och normala inslag i vardagen.

En intervjuperson berättar om sitt första minne av att bli avvisad från ett fik. Han var åtta år och gick, tillsammans med sina föräldrar, in på ett fik då de blev ombudda att gå av personalen. Föräldrarna gick då ut och sa att de skulle hitta ett annat ställe:

Jag var som ett stort frågetecken. "Vi ska ju bara fika, varför ska vi gå för?" "Vi går till något annat ställe", sa pappa. Och jag fick aldrig något svar. Men för våra föräldrar var det där vardagsmat. Men för en 8-årig liten kille. Jag minns att jag hade en stor klump i magen i tre dagar för jag förstod inte det där.

I intervjuerna beskrivs också erfarenheter av att redan tidigt lära sig strategier av sina föräldrar för att möta hat. Det handlar till exempel om att inte ta förolämpningar på för stort allvar eller att vara "extra trevliga" för att bryta ner fördomar. Det kan också handla om att inte prata romani chib eller att säga att man är från ett annat land i stället för att berätta att man är rom. En intervjuperson beskriver det som en rädsla som romer för över till sina barn.

Risken för utsatthet tar resurser från annat

I intervjuerna med aktiva i civilsamhällesorganisationer framkommer att risken att utsättas för hatbrott eller andra uttryck för antiziganism tar tid och energi från arbetet med till exempel romska rättighetsfrågor.

I offentliga sammanhang kan förberedelser behöva göras för att trygga medarbetarna, samtidigt som behovet av säkerhetsåtgärder i sig kan väcka oro. Det försvårar arbetet och tar tid och resurser från kärnverksamheten.

Det [hatbrotten] påverkar oss på det sättet att det tar plats. Vi resonerar, diskuterar och pratar och värderar hur vi ska göra med det. I stället för att lägga energi på att göra något som är bra för föreningen.

Några intervjuade som är aktiva resonerar om kollegor som arbetar ensamma i sina organisationer med romska rättighetsfrågor och hur det kan skilja sig i möjligheten att få stöd vid oro för utsatthet

Risk att romer exkluderas från delar av samhället

Brås intervjuer visar att erfarenheter av diskriminering i flera olika sammanhang gör att romer inte upplever att de får tillgång till samma möjligheter som andra. Vid jobsökande beskrivs att romer nekats

anställning på grund av sin romska identitet eller att vissa väljer att inte söka tjänster där de inte tror att de skulle vara accepterade som rom. Några av intervjupersonerna beskriver också att de upplever att romer har sämre chanser till tillsvidareanställningar. Det förekommer också intervjupersoner som har mer osäkra anställningar och där de utnyttjas av arbetsgivaren.

I intervjuerna beskrivs också att negativa erfarenheter och bristande stöd inom utbildningssystemet lett till avbrutna utbildningar, något som påverkar framtidsutsikterna för framför allt unga romer.

Copingstrategier och motstånd

Ett framträdande tema i intervjuerna gäller hur utsatthet för hatbrott och närliggande uttryck av antiziganism leder till att många romska individer upplever sig tvingade att dölja sin romska identitet. Flera intervjupersoner beskriver det som en känsla av att leva i en ständig beredskap där de måste väga stoltheten över sitt ursprung mot behovet av säkerhet och acceptans. Flera intervjupersoner har valt att inte berätta om sitt ursprung för bekanta, kollegor eller vid myndighetskontakter. Andra som Brå intervjuat undviker att bära traditionella romska kläder eller smycken i offentliga miljöer så som i kollektivtrafiken eller skolan.

Vissa väljer att byta efternamn eller uppge en nationalitet, till exempel serbisk eller polsk, för att distansera sig från negativa stereotyper kopplat till romer. Ett vanligt exempel som nämns är vid jobbsökande där många upplevt en skillnad i respons efter att ha tagit bort information om sitt romska ursprung i ansökan. En intervjuad berättar:

Sen när jag tog bort att jag är rom och jag kan det där språket [romani chib] så upplevde jag de andra personerna som välkomnande för att jag inte ens hade nämnt att jag är rom.

Intervjupersoner som arbetar med romska frågor beskriver hur en del romer kan undvika att delta i evenemang som riktar sig till romer som grupp.

Till exempel har vi några som inte berättar att de är romer. De vågar inte. De vill inte säga. Och dels kommer det hemifrån, att de inte får berätta att de är romer utan säger att de kommer från ett annat land. Och när vi har aktiviteter då, där det är väldigt tydligt att det är kopplat till romer, då kan de välja att inte vara med över huvud taget för att de känner att det finns risk att man kopplar dem till att de är romer. Och därav inte heller pratar romska i offentliga sammanhang.

Synlighet kan också väljas bort av civilsamhällesorganisationer på grund av en rädsla för utsatthet. En aktiv i en sådan organisation berättar att de har valt bort att betala för marknadsföring i sociala medier, trots att det hade kunnat bidra till att nå en bredare målgrupp:

Ibland när vi har haft betald marknadsföring på sociala medier, då stormar det ju in med negativa kommentarer. Och då har vi valt att inte ha det i våra aktiviteter, trots att vi egentligen vill det. Men det blir så pass mycket att man inte kan hantera det.

Det förekommer också att medlemmar är rädda för registrering och inte vill uppge sina namn i medlemsregister:

Från början hade vi väldigt många som inte ville uppge sina namn. Och det har vi sagt att det måste man göra i dag, eftersom vi söker pengar för hyra till exempel. Eller om vi ska arrangera något så behöver vi medlemsregister. Och där har vi ju kommit så mycket längre. I dag uppger folk sina namn. Men vi har ju dem som inte, som gärna står vid sidan om. Vi har många stödmedlemmar men de vill inte synas.

Så gott som alla intervjupersoner som har barn berättar om hur de brottas med dilemmat att välja mellan att förmedla en stolthet över att vara rom genom att kunna leva ut sin identitet och viljan att skydda barnen från utsatthet genom att inte berätta för utomstående om sitt ursprung. Bland annat förekommer exempel på hur föräldrar väljer bort modersmålsundervisning i skolan för att det blir en markör för en romsk identitet. En intervjuperson berättar om hur hans vuxna barn resonerat, som valt att inte låta barnbarnet delta i modersmålsundervisning:

"När barnet ska gå på modersmålsundervisning du vet, i romani chib. Då kommer alla veta att han är rom." "Men hur går man till väga så att barnet inte glömmer bort romani chib?" Han säger "Vi pratar så mycket som möjligt hemma". Och självklart måste jag acceptera deras val. Och det här är något som jag känner igen också. Det här gjorde jag också på något sätt. Jag ville inte utsätta mina egna barn.

En del väljer andra vägar eller undviker platser

För att undvika utsatthet för hatbrott eller liknande uttryck är det flera intervjupersoner som beskriver att de anpassar sina rörelsemönster i förhållande till olika aspekter. Det kan handla om att undviker vissa platser där man uppfattar att risken att utsättas är större, som till exempel kollektivtrafiken, särskilt om man bär romsk traditionell klädsel eller festkläder. En intervjuperson beskriver

Jag tar aldrig tunnelbanan på kvällarna och absolut inte ensam. /.../ Om jag är ensam någonstans och det inte är så mycket folk, och jag hör fotsteg bakom mig... då blir det "Var har jag mobilen? Den är där. Var är hemnycklarna? Där. Där är bilnycklarna. Var är närmaste... var ser jag en butik eller vad som helst." Så att jag kan gå in någonstans.

Det förekommer också att intervjupersoner berättar att de undviker stora folksamlingar och evenemang, så som att man väljer att stanna hemma eller undvika centrala delar av sin hemstad under exempelvis nationaldagsfiranden av rädsla för att utsättas.

Många beskriver utsattheten som så utspridd att det inte finns några platser där de kan känna sig trygga. En intervjuperson beskriver att utsattheten för framför allt diskriminering inte går att undvika:

Det finns runt om mig, överallt, på jobbet, på gatan. Det kan vara på fritids, det kan vara på skolan, det kan vara i affären. Det kan ju vara lekplatsen till exempel. Det kan vara tvättstugan som är vanligt också kan man säga. Det finns inga platser där jag kan känna mig trygg.

Det förekommer också att intervjupersonerna berättar att de gärna går till samma affär och handlar eftersom de är kända av personalen, för att slippa utsatthet för diskriminerande särbehandling. En intervjuperson säger: "Nu har jag handlat i en och samma affär i 35 år, så jag kan gå och handla utan att bli jagad".

Många ifrågasätter och markerar vid utsatthet

Av Brås intervjuer framgår att det är relativt vanligt förekommande att aktivt ifrågasätta den antiziganism som man utsätts för. Några intervjupersoner beskriver att de vägrar dölja sin romska identitet eftersom det vore som att låta dem med fördomar vinna. Det förekommer också att intervjupersoner som utsatts för diskriminering frågar om den som utsatt dem har fördomar om romer och om det ligger bakom deras sätt att agera annorlunda mot dem. En intervjuperson berättar att hen gav sin kundkorg till personalen som följde efter på en mataffär, så att denne skulle få sätta tillbaka varorna på hyllan. En annan berättar om hur hen till slut bestämde sig för att säga ifrån:

Så står jag och väntar på hissen. Och då kommer det en man med rullator som håller på och liksom köra på mig. Jag står där och väntar och [så säger han] "flytta på dig" och så tar jag ett steg åt sidan. Och han säger "du väntar här när jag åker upp." Och då sa jag, "Varför ska jag göra det?". "Ja men sådana som ni, ni väntar, det ska du lära dig. Och att det är jag som åker i hissen först". /.../ Och då sa jag bara till den här mannen att "Antingen så åker du med, eller så väntar du på nästa vända med hissen. Jag tänker inte stå här och vänta. Jag stod här innan du kom och du får välja."

Några intervjupersoner kopplar samman motståndshandlingar och "att säga ifrån" med yngre individer, och menar att äldre kan ha sämre ork till det. Andra säger att hur man reagerar beror mer på dagsformen. En intervjuperson beskriver sin reaktion när någon följer efter i en butik:

Ibland mår jag bra och då [tänker jag] "Okej stackarn, han vet inget annat. Om han inte hört annat än dåligt om romer, who can blame han. Jag bevisar att jag inte är så som han tror att jag är." Och då låter jag honom följa efter mig utan problem. Ibland kan jag vara arg; ibland kan jag säga åt dem "Jag vet vad ni gör, sluta". Men det stoppar inte mig från att gå in. Jag som person är väldigt såhär "no fucks given", förlåt men. Om det hade varit en annan person hade det kanske tagit jättemycket på deras psyke. För att bära de här kläderna, du måste ha ett starkt psyke. Du blir ständigt mobbad, utstrirrad, skrattad åt. Du får inte ta åt dig, om du börjar ta åt dig så kommer du gå sönder. Man måste verkligen vara det här, "jag bryr mig inte", fast du känner att du börjar bry dig så måste du intala dig själv att "du bryr dig inte", annars kommer du inte klara dig någonstans i livet om du ska bära de här kläderna.

Några huvudpunkter om konsekvenser och strategier

I intervjuerna framkommer erfarenheter av rädsla och oro, men också av psykisk ohälsa och stressrelaterade besvär kopplade till långvarig utsatthet. Vissa beskriver utsattheten som ett livslångt trauma som relateras till depression, låg självkänsla och minskat upplevt människovärde. Farhågor lyfts om att återkommande erfarenheter av diskriminering riskerar att cementera ett socialt och ekonomiskt utanförskap bland romer.

Flera uppger att de saknar platser där de kan känna sig trygga, och en uttalad oro för sina barns säkerhet och framtid. Utsattheten riskerar även att begränsa vardagslivet genom att individer undviker vissa platser och situationer för att minska risken för hatbrott eller andra uttryck för antiziganism. Flera uppger även att romer ibland känner sig tvingade att dölja sin romska identitet.

Intervjuerna visar också på en oro över att romska barn växer upp med en nedärvd rädsla och upplevelser av vuxnas utsatthet. Flera vittnar om att de tidigt fick lära sig att det kan vara riskfyllt att berätta för andra att man är rom.

En brottsförebyggande diskussion

I det här kapitlet presenteras studiens viktigaste resultat, som därefter sätts i relation till prioriterade utvecklingsområden i det förebyggande arbetet mot antiziganism.

Varierade händelser som kan få allvarliga konsekvenser

Studien har undersökt vilka olika uttryck för antiziganistiska hatbrott som förekommer i Sverige i dag genom en bredare beskrivning av antiziganistiska uttryck, de miljöer där dessa förekommer, vilka som begår handlingarna, vilka konsekvenser utsattheten får för de utsatta och vilka erfarenheter de utsatta har av rättsprocessen.

Sammantaget visar resultaten att antiziganistiska hatbrott varierar i karaktär, med allt från verbala kränkningar till hot, misshandel och diskriminering. Några av de händelsetyper som förekommer i såväl polisanmälningar som Brås intervjuer utgör hets mot folkgrupp, förolämpning, olaga hot, olaga diskriminering, våldsbrott och sexuellt ofredande. I linje med tidigare studier är nedsättande ord som "zigenare", "tattare" och "smuts" exempel på vanligt förekommande antiziganistiska kränkningar (FRA 2020, Wallengren och Mellgren 2017b).

Utöver hatbrott förekommer även andra antiziganistiska uttryck och diskriminering som inte nödvändigtvis utgör brott, men som kan upplevas som lika allvarliga av de utsatta. De erfarenheter som delats av Brås intervjupersoner bekräftar till stor del resultat från tidigare undersökningar om diskriminering av romer i Sverige (DO 2004).

Antiziganistiska hatbrott kan ske i olika sammanhang, bland annat i hemmiljön, på allmänna platser, i arbetet eller i kontakt med serviceställen eller olika samhällsaktörer och myndigheter. Bland barn är skolan en vanlig plats för utsattheten och våld tycks förekomma oftare än bland vuxna. Vilka som är gärningspersonerna kan också variera. Det kan vara grannar, butikspersonal eller okända personer, men även professionella som myndighetspersonal, arbetsgivare eller bankanställda.

Många av de konsekvenser som intervjupersonerna har beskrivit utgör vanliga symtom på minoritetsstress såsom ohälsa, misstro mot myndigheter, rädsla och minskat socialt deltagande (Länsstyrelsen 2021). Utsattheten leder till användandet av olika strategier, bland annat att man som rom kan undvika vissa platser eller transportmedel av rädsla för utsatthet. Brås intervjuer visar att romer också ibland känner sig tvingade att dölja sin identitet för att undvika utsatthet. Det framkommer även en misstro mot myndigheter som ett resultat av historiska och samtida övergrepp mot romer. Misstron lyfts fram som en anledning till att romer väljer att inte anmäla sin utsatthet för brott.

Att uppleva att man inte kan röra sig fritt i samhället eller att den romska identiteten gör att man inte kan få bostad eller arbete riskerar att skapa ett socialt utanförskap som förs över från generation till generation. Att dölja den romska identiteten kan därutöver innebära begränsningar i individers tillgång till olika rättigheter som är kopplade till minoritetslagstiftningen och till grundläggande mänskliga rättigheter. Ett exempel är barns rätt att bevara den egna kulturen och språket.

Förebyggande åtgärder utifrån resultaten

Syftet med uppdraget har varit att ta fram ett kunskapsunderlag som kan bistå i det förebyggande arbetet. I Brås intervjuer med hatbrottsutsatta romer samt andra aktörer har det framkommit flera förslag och reflektioner kring pågående initiativ och fortsatta behov för att motverka antiziganism och antiziganistiska hatbrott. I det här kapitlet relateras resultaten till de åtgärder mot antiziganism som beslutats i regeringens Handlingsplan mot rasism och hatbrott (2024) utifrån de fyra fokusområdena skola, rättsväsende, välfärd och offentliga verksamheter samt arbetsliv.

Skola

Delmålet för området Skola i regeringens handlingsplan är att personal inom skolan ska få bättre kunskap och verktyg för att förebygga och motverka rasism. Det finns också mål om kunskapshöjande insatser för skolpersonal och att erbjuda skolor stöd för att utveckla sitt arbete mot rasism och antiziganism. Forum för levande historia har fått i uppdrag att erbjuda fortbildning och kunskapshöjande insatser om olika former av rasism i historien och i dag till lärare och annan personal inom utbildningsväsendet. Myndigheten ska även öka kunskapen om nazismens förbrytelser mot romer genom att bland annat främja hågkomstresor till Förintelsens minnesplatser. Därutöver har samma myndighet tillsammans

med Statens skolverk fått i uppdrag att utveckla och erbjuda metodstöd som kan användas i arbetet av skolpersonal tillsammans med eleverna.

Brås resultat visar att skolan är en av de platser där romska barn utsätts för antiziganistiska hatbrott. Det förekommer exempel på såväl verbala kränkningar som misshandel eller upprepad utsatthet och mobbning. I rapporten har det beskrivits hur det får konsekvenser för romska barns skolgång, för barnens rätt till hemspråksundervisning och i förlängningen även för deras rätt till sin romska identitet. Resultaten visar också, i linje med tidigare forskning (Selling 2025), upplevelsen av att vuxna i skolmiljön, såsom lärare eller rektorer, ibland inte agerat tillräckligt handlingskraftigt eller att de saknat förståelse för antiziganistiskt motiverade glåpord. Brås intervjuer visar också på erfarenheter av att skolpersonal uttalat sig antiziganistiskt.

För att skolan ska kunna hantera hatbrott och tillhandahålla stöd till utsatta förutsätts att det finns rutiner och riktlinjer som säkerställer att händelser som kan utgöra hatbrott hanteras korrekt och effektivt, och att dessa rutiner och riktlinjer efterlevs. De barn som utsätts behöver även erbjudas adekvat stöd. Forum för levande historier pågående uppdrag om att utveckla och erbjuda metodstöd till skolor är en viktig åtgärd i sammanhanget, där riktade kunskapshöjande insatser till skolpersonal utgör en väsentlig del.

En förutsättning för romska barns delaktighet är en trygg miljö, samtidigt som Brås studie visar att romska barn inte alltid vågar berätta om sitt ursprung i skolan. Lärare och annan skolpersonal behöver därför särskild kunskap om romers situation i skolan, och ett förändringsarbete bör inledas i dialog med romska elever.

I skolans arbete mot antiziganism behöver utbildning och stöd kompletteras med andra insatser som handledning och uppföljning för att åstadkomma förändring (t.ex. Socialstyrelsen 2012). Upprättandet av handlingsplaner eller skriftliga rutiner kan också utgöra viktiga vägledningar för att kvalitetssäkra skolans arbete mot rasism och antiziganism (ECRI 2025). En viktig del i att stärka arbetet mot antiziganism i skolan är också att följa upp och utvärdera de insatser som görs.

I regeringens handlingsplan mot rasism och hatbrott nämns verktyget ”Demokratistegen”¹³ som Forum för levande historia har tagit fram och som är tänkt att användas av skolpersonal tillsammans med elever. Verktyget inkluderar både gemensamma problemformuleringar och utvärdering av arbetet, och kan utgöra en bra grund för dialogskapande och en återkommande uppföljning av insatser. Oavsett vilket verktyg som används är det viktigt att ett utrymme att arbeta med specifika frågor som adresserar olika former av rasism, inklusive antiziganism.

I Brås intervjuer framkommer upplevelsen av en generell okunskap om romers kultur och historia i samhället samt avsaknaden av den här kunskapen i skolundervisningen. Flera intervjupersoner har särskilt nämnt behovet av att i skolundervisningen lyfta och synliggöra romers utsatthet under förintelsen. Resultaten är i linje med en tidigare studie som har påvisat avsaknaden av undervisning om antiziganism i skolan (Selling 2025). Utbildningsinsatser i skolan som synliggör romsk historia och kultur anses vara en viktig del av arbetet med att motverka fördomar.

Det behövs också en ökad kunskap och förståelse för hur antiziganismens historia har påverkat dagens stereotyper och fördomar, samt hur dessa ligger till grund för diskriminerande handlingar gentemot romer. Det finns bland vissa intervjupersoner en uppfattning om att politiker, tjänstepersoner och beslutsfattare medvetet eller omedvetet uttrycker, sprider och påverkas av fördomar om den romska minoriteten. Det efterfrågas riktade resurser till forskning om antiziganism och romsk historia, språk och kultur, gärna i samverkan med det romska civilsamhället.

Rättsväsendet

Fokusområdet Rättsväsende inkluderar enligt regeringens handlingsplan att fler hatbrott ska anmälas, utredas och lagföras. Som en del i arbetet har Polismyndigheten ett pågående uppdrag att stärka dialogen med romska grupper.

I linje med tidigare undersökningar visar den här studien att förtroendet för rättsväsendet, och särskilt polisen, är lågt bland intervjuade romer. Flera beskriver negativa upplevelser av mötet med polisen, såsom att stoppas av

¹³ Verktyg är framtaget för att stödja ett systematiskt arbete med frågor om demokrati och mänskliga rättigheter (<https://www.levandehistoria.se/for-skola/demokratistegen>) och riktar sig till förskola, grundskola, gymnasiet, vuxenutbildning, anpassade skolformer, folkhögskola och studieförbund.

polis på lösa grunder eller att inte bli tagen på allvar när man beskriver egen brottsutsatthet.

Intervjupersonerna har beskrivit ett förtroendetapp för Polismyndigheten efter avslöjanden om Skånepolisens registrering av romer 2013. I intervjuerna framkommer också att flera romska organisationer aldrig har haft dialog med Polismyndigheten, medan andra har stött på fördomar i upparbetade samverkansfunktioner. Det låga förtroendet som uttrycks genomgående i intervjuerna beskrivs också som en av anledningarna till att romer inte anmäler sin utsatthet för brott.

Resultaten pekar mot ett behov av att stärka Polismyndighetens pågående arbete med att skapa dialog och samarbete med romska grupper. Ett sätt att stärka dialogen skulle vara ett mer proaktivt arbete, men också att polisen formulerar tydliga mål för samarbetet. Exempelvis kan dialog och samarbeten med fördel organiseras kring olika specifika frågor som avhandlas under en begränsad period. På samma sätt som på andra fokusområden behöver kontakt etableras med olika delar av det romska civilsamhället av hänsyn till eventuella variationer i behov som kan finnas hos olika romska grupper.

Ökad lagföring

Likt andra undersökningar visar den här studien att anmälningar om antiziganistiska hatbrott sällan leder till lagföring.

Anmälningsbenägenheten hos romer är delvis påverkad av uppfattningen att anmälningar ändå inte leder till rättsliga konsekvenser för gärningspersonerna. Polisens förutsättningar att arbeta mot en ökad lagföring av antiziganistiska hatbrott begränsas till stor del av utmaningar kopplade till brottens karaktär. Brotten består ofta av svårutredda mängdbrott med generellt låg uppläring, och till det kommer att eventuella hatbrottsmotiv kan vara svåra att utreda och föra i bevis.

Därutöver utgör ca 16 procent av anmälningarna ärekränkingsbrott där det i de flesta fall är målsägande som måste väcka åtal (5 kap. 5 § BrB).

Samtidigt tyder resultaten på att det finns utredningsåtgärder som varit möjliga men som inte vidtagits. Exempelvis har det ibland inte gjorts förhör trots att det funnits vittnen, eller det har konstaterats att det rör sig om en okänd gärningsperson trots att den misstänkte varit en person som varit i tjänst och därmed möjlig att eftersöka.

Trots möjliga brister i utredningsarbetet, som framgår av Brås genomgång, är det viktigt att poängtera att det inte går att uttala sig med någon säkerhet

om polisens arbete utifrån den här studiens resultat. Polisens prioritering av anmälningar samt tillgång till olika polisiära verktyg är delvis kopplad till det misstänkta brottets straffvärde. En åtgärd som nämns återkommande i intervjuerna är därför en önskan om straffskärpningar avseende hatbrott, där tydligare rättsliga konsekvenser vid bland annat diskriminering anses vara en förutsättning för att uppnå en verklig förändring.

Enligt regeringens handlingsplan kommer regeringen bereda förslag från ett tidigare betänkande (SOU 2021:94) om att utvidga diskrimineringslagen avseende viss offentlig verksamhet, från att enbart omfatta bemötande till att även omfatta beslut om åtgärder eller underlåtenhet att vidta åtgärder i förhållande till allmänheten. En dialog med civilsamhället kring vilka händelser som uppfattas falla utanför nuvarande regelverk kan utgöra ett värdefullt underlag vid utformning av lagstiftning och överväganden om straffskärpningar. Det är dock viktigt att även domare och åklagare involveras i arbetet för att öka uppkläringen av antiziganistiska hatbrott. För domarnas del kan kunskap om hatbrott och antiziganism öka förståelsen för den utsatthet som drabbar romer i dag och förmågan att sätta utsattheten i ett sammanhang. Det gäller även åklagare, som ska leda förundersökningar om hatbrott så snart det finns en skäligen misstänkt.

Många av Brås intervjupersoner beskriver processen att anmäla som påfrestande och uttrycker oro att inte bli trodda eller tagna på allvar. Det finns också anmälningar där det framgår att målsägaren inte vill medverka i polisutredningen. Att tidigt erbjuda målsägandebiträde kan vara ett sätt att öka de utsattas känsla av trygghet i rättsprocessen. Det skulle i sin tur kunna leda till att fler romer väljer att polisanmäla antiziganistiska hatbrott. Fler anmälningar kan i sin tur bidra till att synliggöra den här typen av brott, vilket i förlängningen skulle kunna bidra till en ökad prioritering och mer resurser till förebyggande insatser mot antiziganism, samt även en större tilltro till rättsväsendet bland romer.

Studien visar att det kan vara svårt för intervjupersoner som utsatts för antiziganism att veta om händelsen utgör brott samt till vilken myndighet (Diskrimineringsombudsmannen, Justitieombudsmannen eller Polismyndigheten) man ska vända sig för att anmäla sin utsatthet. Det kan i sig upplevas som ett hinder för anmälan. Flera intervjupersoner efterfrågar en samordning av de olika funktionerna. Många intervjupersoner som arbetar med att stödja romer eller socialt utsatta EU/EES-medborgare på olika sätt beskriver att de ägnar mycket tid åt att informera, lotsa och stötta

utsatta att anmäla sin utsatthet. En nationell samordnande funktion för anmälningar eller stödsökande, som fungerar som en ingång till de olika stödjande aktörerna, skulle kunna främja anmälningsbenägenheten. Därutöver skulle en sådan funktion möjliggöra samlad kunskap och uppföljning av civilsamhällets utsatthet för antiziganism och antiziganistiska hatbrott.

Bemötande

Rättsväsendet är en central aktör för romers möjligheter till skydd och upprättelse efter brottsutsatthet. Bemötandet är därför en viktig del i polisens arbete som kan ha en direkt påverkan på anmälningsbenägenheten (Åklagarmyndigheten 2016). Åtgärder som avser kunskapshöjande insatser och en stärkt dialog med civilsamhället behöver också inkludera bemötandefrågor, bland annat en dialog med civilsamhället med målet att få insyn i tidigare erfarenheter av bemötande och de förväntningar som råder när det gäller romers kontakter med polisen. En specifik kompetens om antiziganistiska hatbrott och olika uttryck för antiziganism inom polismyndigheten, från anmälningsmottagare till utredande poliser och förundersökningsledare, skulle också öka möjligheterna till ett bra bemötande och i förlängningen till att fler romer väljer att medverka i utredningen.

Välfärd och offentliga verksamheter

Enligt regeringens handlingsplan är målet med fokusområdet Välfärd och offentliga verksamheter att offentliganställda ska få bättre förutsättningar att bemöta allmänheten likvärdigt. I det här arbetet har Forum för levande historia (FLH) fått i uppdrag att erbjuda fortbildning om antiziganism till relevanta yrkesgrupper inom offentlig verksamhet. Därutöver har Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) fått i uppdrag att genomföra insatser för att förebygga och motverka antiziganism och särskilt stärka förutsättningarna för unga romer att själva genomföra insatser som bidrar till ökad synlighet och kunskap om deras utsatthet. FLH har även ett övergripande uppdrag att erbjuda kunskapshöjande insatser till andra relevanta yrkesgrupper inom offentlig verksamhet. Socialstyrelsen har också fått i uppdrag att sprida kunskapsstöd för att motverka förekomsten av rasism och främja allas lika rättigheter och möjligheter inom hälso- och sjukvården, samt genomföra kunskapshöjande insatser för att motverka rasism inom hälso- och sjukvården, tandvården och socialtjänsten.

Flera intervjupersoner uppger att de har upplevt diskriminering och negativt bemötande i kontakten med myndigheter och andra viktiga samhällsfunktioner. Resultaten visar på flera exempel på utsatthet i kontakt med myndigheter och även inom hälso- och sjukvård och socialtjänst. I linje med en tidigare undersökning av Barnombudsmannen (2005) framgår att den här typen av utsatthet inte bara drabbar vuxna, utan även romska barn. En förbättrad förståelse för den utsatthet som kan förekomma i romers möten med majoritetssamhället kan i förlängningen bidra till ett förbättrat bemötande bland anställda i offentlig sektor. Intervjupersonerna lyfter också behovet av riktade kunskapshöjande insatser och utbildning för personal inom myndigheter som möter romer för att motverka risken för diskriminering.

Arbetsliv

Målet med fokusområdet Arbetsliv är att motverka etnisk diskriminering och förebygga rasistiska kränkningar på arbetsplatser genom kunskap, kompetens och arbetssätt. Diskrimineringsombudsmannen har ett pågående uppdrag om att stärka tillsynen av arbetsgivares arbete mot diskriminering och ge stöd i det arbetet. Även Arbetsmiljöverket har i uppdrag att genomföra kunskapshöjande insatser för att förebygga särbehandling och rasistiska kränkningar på arbetsplatser genom att öka kunskapen om kraven i arbetsmiljölagen (1977:1160).¹⁴

Brås intervjuer innehöll flera beskrivningar av utsatthet för antiziganism och antiziganistiska hatbrott på arbetsplatser, och intervjupersoner efterfrågade kunskapshöjande insatser riktade mot arbetsgivare, anställda och rekryterare. Mulinari med flera (2024) har också lyft behovet av att betrakta romers utsatthet på arbetsplatsen som en arbetsmiljöfråga, och att kunskapshöjande insatser bör riktas mot personal inom HR.

En viktig aspekt för Brås intervjupersoner är att synliggöra antiziganistiska begrepp och formuleringar (som ”zigenare” eller ”tattare”). Att på arbetsplatser arbeta med språket (diskurser) och hur anställda pratar med varandra kan minska romers utsatthet för mikroaggressioner eller antiziganistiska kommentarer. Ett öppet arbetsklimat som aktivt tar ställning mot antiziganism ökar också möjligheten för romer att vara öppna

¹⁴ Alla arbetsgivare ska enligt diskrimineringslagen (2008:567) arbeta förebyggande och främjande för att motverka diskriminering och på annat sätt verka för lika rättigheter och möjligheter oavsett t.ex. etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning. Enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter om systematiskt arbetsmiljöarbete (AFS 2001:1) och organisatorisk och social arbetsmiljö (AFS 2015:4) har arbetsgivaren ansvar för att förebygga kränkande särbehandling.

med sin romska identitet, vilket skulle främja romsk kultur och språk. En annan åtgärd som lyfts i Brås intervjuer är att vid rekrytering betrakta kunskaper i romani chib som en resurs.

Den här typen av åtgärder skulle också innebära att den yngre generationen skulle få möjlighet att se att romer finns representerade inom olika samhällspositioner och yrkeskategorier. Vikten av representation har varit ett centralt tema i Brås intervjuer med personer som möter unga romer i olika sammanhang.

Andra åtgärder i handlingsplanen

Utöver fyra fokusområden innehåller regeringens handlingsplan även generella åtgärder som berör flera eller alla fokusområden. De generella åtgärderna är uppdelade i ämnesområdena rasism i digitala miljöer, stöd till och dialog med civilsamhället, arbete på lokal och regional nivå samt forskning och annat kunskapsunderlag. Många av åtgärderna avser olika former av kunskaphöjande insatser, stärkt dialog inom andra områden än dem som ingår i fokusområdena, fördelning av medel och att ge stöd till arbete som bedrivs regionalt eller lokalt. Bland annat har Totalförsvarets forskningsinstitut ett pågående uppdrag om att genomföra kartläggningar och analyser av våldsbejakande extremism och rasism i digitala miljöer. Forum för levande historia ska genomföra en studie av attityder kring intolerans i den svenska befolkningen. Länsstyrelserna ska inom ramen för sitt uppdrag stödja kommuner och regioner i arbetet med mänskliga rättigheter samt redogöra för hur arbetet mot olika former av rasism kan inkluderas i arbetet. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor har också ett fortsatt uppdrag att årligen fördela medel till verksamheter som motverkar eller förebygger rasism eller liknande former av intolerans. Regeringen ska också fortsätta dialogen med civilsamhället inom ramen för handlingsplanen och i detta ska särskilt barn och unga uppmärksammas.

Rasism i digitala miljöer

Bland de generella åtgärderna lyfts fler åtgärder för att motverka rasism i digitala miljöer. Föreliggande studie visar att antiziganistiska fördomar och glåpord om romer och personer som uppfattas vara romer uttrycks i digitala miljöer och att en del av dessa uttryck kan utgöra hatbrott. Flera intervjupersoner har lyft sociala medier som en arena där det i stort saknas regler och normer för hur man får uttrycka sig om romer. Det pågående uppdraget till försvarets forskningsinstitut om kartläggningar och analyser av våldsbejakande extremism och rasism i digitala miljöer är därför viktigt

för att beskriva hur antiziganistiska fördomar uttrycks på nätet. I januari 2025 meddelade däremot Meta, som äger bland annat Facebook och Instagram, att man ändrar sina riktlinjer för innehållsmoderering och faktagranskning. Enligt EXPO riskerar de nya reglerna att leda till en ökad spridning av rasistiskt innehåll (Expo 2025).

Brå har tidigare lyft behovet av en ökad polisiär närvaro i digitala miljöer, liksom gatupatrullering, som en del i det brottsförebyggande arbetet mot hat och hot på internet (Brå 2021b, Brå 2022a). Ett pilotprojekt inleddes år 2022 i polisregion Nord, men trots lokala verksamheter saknas det i dag en operativ verksamhet av den här typen på nationell nivå.

Viktigt att integrera regeringens strategi för romsk inkludering i handlingsplanen

Åtgärderna i regeringens handlingsplan mot rasism och hatbrott har relevans för strategin för romsk inkludering från 2012 och kan med fördel tydligt relatera till den. Strategin formulerades som en förstärkning av minoritetspolitiken och har som mål att en rom som fyller 20 år 2032 ska ha likvärdiga livschanser som en icke-rom. Strategin omfattar områdena utbildning, arbete, bostad, hälsa och social omsorg, kultur och språk samt civilsamhällets organisering, och har särskild betoning på icke diskriminering, jämställdhet samt romskt deltagande och inflytande. De åtgärder som ingår i strategin ligger ofta nära åtgärder som finns i regeringens handlingsplan mot rasism och hatbrott.

Av länsstyrelsen i Stockholms senaste årsrapport framgår att kommunernas arbete med strategin för romsk inkludering är lågt prioriterat (Länsstyrelsen Stockholm 2025). Baserat på de erfarenheter av exkludering inom samtliga samhällsområden som beskrivs av Brås intervjupersoner är det också flera av intervjupersonerna som ifrågasätter hur väl strategin för romsk inkludering fungerar. Flera uttrycker också en oro för att man inte kommer att nå målet till 2032. I likhet med den här studien konstaterar länsstyrelsens rapport ett fortsatt behov av att arbeta med majoritetsbefolkningens attityder och fördomar för att minska antiziganismens negativa effekter på romers livsvillkor. Lärdomar från hittills genomförda uppföljningar av arbetet med strategin, och en synkronisering med närliggande åtgärder i regeringens handlingsplan mot rasism och hatbrott skulle kunna gynna det övergripande syftet att bekämpa antiziganismen i Sverige.

Brås bedömning

Det förebyggande arbetet mot antiziganistiska hatbrott förutsätter att antiziganistiska föreställningar och fördomar bekämpas. Det pågår i dag en rad olika initiativ som syftar till att bekämpa antiziganism och hatbrott, men insatserna riskerar att bli fragmenterade och ineffektiva om det saknas koordinering och en gedigen uppföljning. Det saknas dessutom gemensamma indikatorer och konkretiserade mätbara mål som går att följa upp och utvärdera.

I regeringens handlingsplan mot rasism och hatbrott betonas vikten av utvärdering eller möjligheten till utvärdering och uppföljning av de beslutade åtgärderna, vilket Brå bedömer är positivt. Forskning visar att utbildning och stöd till eget arbete är otillräckliga för att åstadkomma förändring om det inte också finns handledning, uppföljning och återkoppling (se till exempel Rousseau och ten Have 2022). Utvärdering är en integrerad komponent i de åtgärder som ingår i regeringens handlingsplan för fokusområdet välfärd och offentliga verksamheter genom att man satt upp tydliga mål, indikatorer och ansvarsutpekade aktörer som ska följa upp insatsernas effekter i relation till handlingsplanens övergripande mål att motverka rasism och hatbrott. Utvärderingsarbetet kan med fördel inbegripa en kontinuerlig uppföljning av arbetet, vilket i sin tur skulle möjliggöra en regelbunden återkoppling av hur arbetet fortskrider till dem som deltar i förändringsarbetet. På så sätt kan insatser anpassas och förbättras så att de får önskad effekt i förhållande till uppdragets övergripande mål. Därtill behöver utvärderingar av åtgärderna innehålla mätbara utfall som tydligt kan kopplas till minskad antiziganism eller antiziganistiska hatbrott.

Utifrån studiens resultat kan det konstateras att hatbrottsanmälningar är otillräckliga för att beskriva utsattheten för antiziganistiska hatbrott i Sverige. Inom rättsväsendet finns ett fortsatt behov av att öka precisionen i hatbrottsmarkeringen och således öka antalet identifierade anmälningar med antiziganistiska motiv. Brå vill också framhålla behovet att höja medvetenheten om antiziganistiska hatbrott hos brottsförebyggande aktörer såsom kommuner och polisen. Till exempel kan hatbrott inkluderas i de lokala och regionala lägesbilder som tas fram i det brottsförebyggande arbetet. Vad gäller barns utsatthet bedöms skolan vara en viktig aktör. Rutiner och riktlinjer som säkerställer att händelser som kan utgöra antiziganistiska hatbrott hanteras korrekt och effektivt bedöms som en viktig förutsättning.

En vanlig upplevelse som framkommer bland studiens intervjupersoner är att det är svårt att veta om det man har varit med om utgör ett hatbrott, och vart man kan vända sig för stöd vid andra uttryck för antiziganism samt vilken typ av hjälp som olika aktörer erbjuder. Det kan tyda på behovet av en sammanhållande aktör på området som kan fungera som en kontaktpunkt och ingång för anmälningar eller stödsökande vid utsatthet för brott och andra uttryck för rasism och diskriminering. Det skulle skapa en lägre tröskel för utsatta att anmäla olika händelser och kan därmed främja anmälningsbenägenheten.

En god dialog med den romska minoriteten kring relevanta fokusområden och åtgärder mot antiziganism är viktigt, men inte tillräckligt, för att stävja hatbrott. Domares och åklagares delaktighet och aktiva deltagande i arbetet att uppnå en bättre uppkläring av hatbrott bedöms som viktigt. Styrdokument och beslut bör specifikt nämna antiziganism i problemformuleringar och åtgärder. På så sätt riskerar inte frågan om hatbrott med antiziganistiska motiv att bortprioriteras eller osynliggöras i det övergripande arbetet om rasism och hatbrott.

Referenser

Achim V. (2000), *The Roma in Romanian history*, Budapest: Central European University Press.

Arbetsmarknadsdepartementet (2014). *Den mörka och okända historien - Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet*. DS 2014:8. Regeringskansliet.

Arbetsmarknadsdepartementet (2024). *Handlingsplan mot rasism och hatbrott*. Regeringskansliet.

Barnombudsmannen (2005). *De vill att jag ska vara osynlig*. Rapport 2005:07. Stockholm. Barnombudsmannen.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2023). *Polisanmälda hatbrott 2022. En sammanställning av de ärenden som hatbrottsmarkertas av polisen*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2019). *Antisemitiska hatbrott*. Rapport 2019:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2021a). *Anmälningsbenägenhet vid fyra typer av brott* Rapport 2021:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2021b). *Islamofobiska hatbrott*. Rapport 2021:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2021c). *Polisanmälda hatbrott 2020. Teknisk rapport*. Rapport 2021:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2022) *Afrofobiska hatbrott*. Rapport 2022:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2025a) *Hatbrott mot samer*. Rapport 2024:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2025b). *Polisanmälda hatbrott 2024*. Rapport 2025:19 Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsoffermyndigheten (2025). *Om hatbrott* [Broschyr].

Bunescu, I. (2014). *Roma in Europe: The politics of collective identity formation* (1:a upplagan). Routledge.

Carmona-López, C., Urbiola, A., Navas, M., Torres-Vega, L. d. C., López-Rodríguez, L., & Vázquez, A. (2025). "Investigating majority-minority asymmetries between intergroup contact and collective action for Roma rights." *British Journal of Social Psychology*, 64.

Cederberg, I. (2010). *Född fördömd: Romerna – ett europeiskt dilemma*. Leopard Förslag.

Civil Rights Defenders (2020). *De hatar oss för att vi är romer och för att vi tigger. Övergrepp mot utsatta EU/EES-medborgare och lagföringen inom det svenska rättsväsendet*.

Cohen, K., Pelzer, B., Kaati, L., Akrami, N., Andersson, E. och Knutas, F. (2022). *En studie i fördom. Om rasistiska stereotyper i digitala miljöer*. FOI: Totalförsvarets forskningsinstitut.

Council of Europe. (2025) *Ecri report on Sweden. Sixth monitoring cycle*. Council of Europe.

Diskrimineringsombudsmannen (DO) [tidigare Ombudsmannen mot etnisk diskriminering] (2004). *Diskriminering av romer i Sverige*. Rapport 2008:1. Stockholm: Lenanders Grafiska AB.

Ericsson, M. (2024) *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige: en analyserande kunskapsöversikt*. Stockholm: Forum för levande historia.

European Union Agency for Fundamental Rights. (2020). *Roma and Travellers in six countries*. Publications Office of the European Union.

Expo (2025). *Svensk rasideologisk miljö 2025*. Stockholm. Stiftelsen Expo.

Fernstål, C. & Hyltén-Cavallius, C. (2020). *Ett lapptäcke av källor: kunskapsproduktion om romer och resande vid arkiv och museer*. Lund: Nordic Academic Press.

Institutet för språk och folkminnen. (2015). *Dinglarens väg. Vorsnos drom: de ofrivilligt åsidosatta*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.

- Lacatus, T. (2015). *Studie om hatbrott och andra allvarliga kränkningar riktade mot utsatta romska EU-medborgare*. Kommissionen mot antiziganism.
- Kott, M. (2014). "It is in their DNA: Swedish police, structural antiziganism and the registration of Romanis." *When stereotype meets prejudice: Antiziganism in European societies*.
- Lucassen L., Willems W. and Cottaar A. (red.) (1998). *Gypsies and other itinerant groups: A socio-historical approach*. Macmillan.
- Länsstyrelsen i Stockholm. (2021a). *Minoritetsstress i praktiken: Metodstöd för ett inkluderande bemötande*. Rapport 2021:18.
- Länsstyrelsen Stockholm. (2021b). *Stolt men ofta otrygg. En undersökning om unga romers upplevelser av trygghet och tillgång till sina rättigheter*. Fakta 2021:12.
- Länsstyrelsen Stockholm. (2025). *Romsk inkludering. Årsrapport 2024*. Rapport 2025:12.
- McGarry A. (2017). *Romaphobia: the last acceptable form of racism*, Zed Books, London.
- Montesino, N (2002). *Zigenarfrågan: intervention och romantik*. Socialhögskolan, Diss. Lunds universitet. Lund.
- Mulinari, P., Ali, A., Lindkvist, S. & Halilovic, M. (2024). *Lycklig är den som har en öppen väg framför sig: en rapport om förutsättningar och hinder för romskt liv i Malmö*. [Malmö]: Malmö stad.
- Nicolae, V. (2006). *Towards a definition of anti-Gypsyism*. ERGO Network.
- Ohlsson Al Fakir, I (2013). *Svenska kyrkans förhållande till romer och resande ca 1900-1950*. Uppsala: Svenska kyrkan.
- Palosuo, L (2008). *En inventering av forskningen om romer i Sverige*. Uppsala: Centre for Multiethnic Research.
- Rousseau, D. M., & ten Have, S. (2022). "Evidence-based change management." *Organizational Dynamics*, 51(3).

Selling, J. (2013). *Svensk antiziganism: fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar*. Limhamn: Sekel.

Selling, J. (2022). *Romani Liberation. A Northern Perspective on Emancipatory Struggles and Progress*. CEU Press: Budapest. Open access.

Selling, J. (2024). "Varför accepteras antiziganism mer än annan rasism? Om ett tappat momentum och behovet av allianser" i Krifors, m.fl., *Antirasism och antirasister: Realistiska utopier, spänningar och vardags erfarenheter* (pp. 64-78). Stockholm: Bokförlaget Atlas.

Selling, J. (2025). *Vi är inte problemet – Romska ungdomars röster om identitet, narrativ och antiziganism i Sverige*. Gemensamma romska Internationella Förbund (GRIF).

Socialstyrelsen. (2014). *Antiziganism i statlig tjänst: Socialstyrelsens behandling av romer och resande under 1900-talet*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2012). *Om implementering* (Artikelnr 2012-6-12) Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 2010:55. *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

SOU 2016:6. *Framtid sökes – Slutredovisning från den nationella samordnaren för utsatta EU-medborgare*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

SOU 2021:94. *Ett utökat skydd mot diskriminering*. Stockholm. Statens offentliga utredningar.

SOU 2025:83. *Ett nationellt förbud mot tiggeri*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

SOU 1956:43. *Zigenarfrågan*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

Svensson, B. (1993). *Bortom all ära och redlighet: tattarnas spel med rättvisan*. Diss. Lund Univ. Stockholm.

Vermeersch, P. (2006). *The Romani Movement - Minority Politics and Ethnic Mobilization in Contemporary Central Europe*. Berghahn: Oxford university press.

Wallengren, S. och Mellgren, C. (2017a). *Romers upplevelse av hatbrott*. Malmö högskola, Institutionen för kriminologi.

Wallengren S. och Mellgren, C. (2015a) "The other way around: the roma minorities view on doing research on sensitive topics." *International Journal of Social Science Studies*.

Wallengren, S. & Mellgren, C. (2015b). "The role of visibility for a minority's exposure to (hate) crime and worry about crime - a study of the Traveller community." *International Review of Victimology*.

Wallengren, S. & Mellgren, C. (2017a). *Gatans tysta offer: en studie av socialt utsatta EU-medborgares utsatthet för brott, hatbrott och annan kränkande behandling i det offentliga rummet*. Malmö: Malmö högskola.

Wallengren, S. & Mellgren, C. (2017b). *Romers upplevelser av hatbrott: upplevelser, konsekvenser och stöd*. Malmö: Malmö högskola.

Willems, W. (1997). *In search of the true gypsy: from Enlightenment to Final Solution*. Psychology Press.

Åklagarmyndigheten. (2016). *Hatbrott: En uppföljning av rättstillämpningen* (Tillsynsrapport 2016:1).

Övriga [elektroniska/icke-tryckta] källor

Al Fakir, I (2024) *Romer i Sverige*. Forum för levande historia. Hämtad 4 maj 2026, från: <https://www.levandehistoria.se/fakta/nationella-minoriteter-statens-paverkan/romer-i-sverige>

Civil Rights Defenders (2017) 28 april. *Romregistret: Staten skyldig till etnisk registrering- hovrätten fastställer tingsrättens dom*. Hämtad 4 maj 2026, från: <https://crd.org/sv/2017/04/28/romregistret-staten-skyldig-till-etnisk-registrering-hovratten-faststaller-tingsrattens-dom/>

Forum för levande Historia (u.å.) *Demokratistegen*. Hämtad 16 februari 2026, från: <https://www.levandehistoria.se/for-skola/demokratistegen>

Kott, M. (2010) *Förföljelsen av romer under förintelsen*. Forum för levande historia. Hämtad 4 maj 2026, från: <https://www.levandehistoria.se/fakta/forintelsen/forfoljelsen-av-romer-under-forintelsen>

Antiziganistiska hatbrott är brott som drivs av fördomar eller stereotypa föreställningar om romer. Brotten kan riktas både mot personer som är, eller uppfattas vara romer som mot romska organisationer. Brottsförebyggande rådet har på uppdrag av regeringen undersökt den antiziganistiska hatbrottslighetens karaktär i syfte att få förbättrad kunskap om och därmed stärka det förebyggande arbetet mot rasism, särskilt antiziganism. I den här rapporten beskrivs karaktären på hatbrotten och andra uttryck med antiziganistiska motiv samt vilka konsekvenser dessa får för de som utsätts. Studien baseras huvudsakligen på intervjuer med utsatta samt polisanmälningar och tillhörande förundersökningar. Rapporten vänder sig främst till regeringen, men även till rättsväsendets aktörer och andra med intresse för ämnet.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

Box 1386, SE-111 93 STOCKHOLM

Tel +46 (0) 8 527 58 400, registrator@bra.se, www.bra.se

urn:nbn:se:bra-1344